

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriľometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Jitka Klemsová, DiS.

Realizace příbuzenské pěstounské péče
v olomouckém regionu

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Knausová, Ph.D.

2017

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne.....

.....

podpis

Chtěla bych poděkovat paní PhDr. Ivaně Knausové, Ph.D. za odborné vedení a cenné připomínky při vedení diplomové práce. Děkuji všem respondentům, kteří se účastnili výzkumného šetření za jejich čas a ochotu k setkání.

Zvláštní poděkování patří celé mojí rodině za toleranci, pochopení a podporu po celou dobu studia.

Obsah

Úvod	7
1. Základní pojmový aparát diplomové práce	9
2. Systém náhradní rodinné péče v České republice	12
2.1 Historie.....	12
2.1.1 Počátky pěstounské péče až období první republiky	12
2.1.2 Období první republiky	13
2.1.3 Období po roce 1948	14
2.1.4 Období po roce 1989 až do současnosti.....	15
2.2 Formy náhradní rodinné péče ve vztahu k příbuzenské péči.....	16
2.2.1 Péče na základě dohody s rodičem dítěte.....	16
2.2.2 Osobní péče poručníka	17
2.2.3 Péče jiné osoby.....	17
2.2.4 Pěstounská péče	17
2.3 Další formy náhradní rodinné péče.....	19
2.3.1 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	19
2.3.2 Osvojení	19
3. Právní předpisy související s výkonem pěstounské péče v ČR.....	21
3.1 Občanský zákoník.....	21
3.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.....	21
3.3 Další právní předpisy	23
4. Problematika pěstounství.....	24
4.1 Dítě vyžadující péči náhradní rodiny	24
4.2 Požadavky na pěstouny.....	25
4.3 Možnosti prověřování vhodnosti žadatelů o pěstounskou péči	26
4.4 Odborná příprava žadatelů o svěřeni dítěte do pěstounské péče	27
4.5 Svěřeni dítěte do péče a jeho přijetí do rodiny	27

4.6 Průběh a ukončení výkonu pěstounské péče.....	28
5. Přínos pěstounské péče vykonávané příbuznými	32
6. Problematické oblasti příbuzenské pěstounské péče	34
6.1 Rizikové faktory u příbuzenských pěstounů.....	34
6.2 Dilemata příbuzenské pěstounské péče	35
6.2.1 Možnosti umístění dítěte do různých typů péče.....	35
6.2.2 Kontakt dítěte s biologickými rodiči.....	36
6.2.3 Osobní péče pěstouna.....	37
7. Sociální práce s náhradní rodinou podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí.....	39
7.1 Sociálně-právní poradenství	39
7.2 Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a individuální plán ochrany dítěte	39
7.3 Sledování výkonu pěstounské péče a doprovázení.....	40
7.4 Případová konference	41
7.5 Respitní péče.....	42
8. Další možnosti služeb pro rodiny s dětmi v obtížných životních situacích	43
8.1 Terapie	43
8.2 Rodinná konference	43
8.3 Mediace.....	43
8.4 Asistovaný kontakt	44
8.5 Zařízení pro výkon sociálně-právní ochrany dětí	44
9. Organizace věnující se oblasti náhradní rodinné péče v olomouckém regionu	46
9.1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí.....	46
9.2 Neziskové organizace pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí v olomouckém regionu	46
9.2.1 ISIS Olomouc.....	47
9.2.2 Středisko sociální prevence Olomouc	48
9.2.3 Maltéžská pomoc Olomouc.....	48

9.2.4 Dobrá rodina.....	49
9.2.5 Náruč dětem	49
9.2.6 Triada Brno	49
10. Výzkumné šetření zaměřené na příbuzenskou pěstounskou péči.....	51
10. 1 Cíl výzkumného šetření	51
10.2 Popis použitých metod.....	52
10.2.1 Organizace a realizace výzkumného šetření	52
10.2.2 Polostrukturovaný rozhovor.....	52
10.3 Popis souboru respondentů výzkumného šetření	53
10.4 Analýza získaných informací z výzkumného šetření	56
10.5 Analýza jednotlivých odpovědí výzkumného rozhovoru	57
11. Shrnutí a komentáře k výsledkům výzkumného šetření.....	73
Závěr.....	77
Literatura	79
Přílohy	83
Příloha č. 1: Otázky k rozhovoru s respondenty výzkumného šetření.....	83
Seznam grafů.....	85
Seznam příloh.....	86

Úvod

S tematikou příbuzenské pěstounské péče jsem se blíže seznámila při výkonu činnosti sociální pracovníce na oddělení sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), kde jsem se věnovala náhradní rodinné péči. Při práci s těmito rodinami jsem se setkávala se specifickými situacemi a chyběly mi informace o tom, jak pracovat s příbuzenskými pěstounskými rodinami. Odborná literatura, legislativa i profesní vzdělávání zaměřovali pozornost na pěstounskou péči zprostředkovanou krajským úřadem a poskytovanou pěstouny, kteří nemají příbuzenský vztah k dítěti.

Cíl diplomové práce.

Cílem diplomové práce je popsat specifika příbuzenské pěstounské péče, její postavení v systému náhradní rodinné péče a zjistit její přínosy a úskalí z pohledu pracovníků, kteří s pěstounskými rodinami pracují.

Struktura diplomové práce.

Tato práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a empirickou. Teoretická část obsahuje devět kapitol a je souhrnem informací o pěstounské péči zejména v rámci České republiky. Obsahem první kapitoly je vysvětlení nejčastěji používaných pojmů v předkládané diplomové práci. V druhé kapitole se věnuji systému náhradní rodinné péče v České republice, kde popisují historický vývoj pěstounské péče i jednotlivé formy náhradní rodinné péče. Třetí kapitola se zaměřuje na právní předpisy České republiky ve vztahu k pěstounské péči. Patří mezi ně zejména občanský zákoník a zákon o sociálně-právní ochraně dětí.

Pěstounství je tématem čtvrté kapitoly. Zabývám se tím, jaké děti potřebují náhradní rodinu a kdo jsou lidé, které označujeme jako pěstouny. Dále popisují, jakým způsobem jsou pěstouni prověřováni, jaké musí splňovat požadavky a co je obsahem odborné přípravy žadatelů o pěstounskou péči. Pozornost je věnována také tomu, jak probíhá svěření dítěte do péče, průběhu pěstounské péče a možnostem jejího ukončení. O přínosech příbuzenské pěstounské péče pojednává pátá kapitola. Jsou v ní popsány pozitivní důsledky svěření dítěte do péče příbuzných. Tyto přínosy srovnávám s výsledky zahraničních studií na toto téma. Navazující kapitola je věnovaná problémům, které se při realizaci příbuzenské pěstounské péče objevují. Popisují v ní, jaké rizikové faktory se mohou u příbuzenských pěstounů objevit. Uvádím dilemata, která jsou specifická právě pro pěstounskou péči příbuzných.

Sedmá kapitola se zaměřuje na sociální práci s pěstounskými rodinami v rozsahu stanoveném zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. Obsahuje výčet a stručnou charakteristiku jednotlivých metod. V osmé kapitole jsou popsány služby, které jsou určeny pro rodiny s dětmi v tíživé životní situaci. Jedná se o doplnění a rozšíření možností, jaké mohou být poskytnuty dětem, které se ocitnou v takové situaci. Teoretická zjištění zakončují výčtem a stručnou charakteristikou organizací, které se věnují náhradní rodinné péči v olomouckém regionu. Popisují fungování orgánu sociálně-právní ochrany dětí i neziskových organizací, které mají pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a fungují jako doprovázející organizace.

Získané informace jsem využila při výzkumném šetření, které bylo realizováno formou polostrukturovaného rozhovoru se zástupci vybraných organizací. Za cíl jsem si stanovila, zjistit přednosti a úskalí příbuzenské pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků státních i nestátních organizací zabývajících se pěstounskou péčí. Empirická část je věnována všem aspektům výzkumného šetření, stanovení cíle, popisu využitých metod i souboru respondentů. Výsledky zkoumání jsou podrobně rozepsány v rámci hodnocení jednotlivých otázek a dále se jimi zabývám v samostatné kapitole.

1. Základní pojmový aparát diplomové práce

Předkládaná diplomová práce se věnuje tématu příbuzenské pěstounské péče, která je jednou z forem péče o dítě, které nemůže vyrůstat se svými biologickými rodiči. Jedná se o pojmově pestrou oblast, proto v první kapitole představujeme pojmový aparát, který budeme dále používat.

Náhradní výchova

Náhradní výchova je definována jako: „*vícero samostatně uspořádaných, na sebe navazujících a vzájemně se podmiňujících dočasných opatření, která nahrazují osobní péči o nezletilé dítě v případech, kdy rodiče ji nezabezpečují anebo zabezpečit nemohou.*“ (Vyskočil, 2014, s. 9) Podle současné právní úpravy je možné náhradní výchovu rozdělit na náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu.

Škoviera se v knize Dilemata náhradní výchovy zamýšlí nad rozdílem mezi pojmy výchova a péče. Podle jeho názoru je péče vhodnějším termínem, protože je to širší pojem, který v sobě zahrnuje výchovu. Péče je dlouhodobý, celoživotní proces, ale výchovu si spojuje s obdobím dětství. Ovšem péče může být i neosobní, na rozdíl od výchovy. Ve své úvaze dospívá k názoru, že: „*výchova zahrnuje i péči, avšak pečovat lze i bez toho, že bychom vychovávali.*“ (Škoviera, 2007, s. 23)

Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče je tedy druh péče, kdy je dítě svěřeno do péče a vychováváno náhradními rodiči přímo v jejich rodinách. Cílem této péče je zajistit dětem přechodnou nebo dlouhodobou péči v situaci, kdy ztratili vlastní rodinné zázemí. (Vyskočil, 2014, s. 9)

„*Náhradní rodinná péče je souhrnné označení pro všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z nejrůznějších důvodů nemohou starat biologičtí rodiče.*“ (Klimeš, 2002, s. 4 podle Nožířová, 2012, s. 11)

Pěstounská péče

Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče. Její podobu upravuje občanský zákoník a podrobně se jí věnuje i zákon o sociálně-právní ochraně dětí. V §958 občanského zákoníku se uvádí, že dítě může být svěřeno do pěstounské péče v případě, že

o něj žádný z rodičů, popř. poručník, nemůže osobně pečovat. Pěstounská péče má přednost před svěřením dítěte do ústavní výchovy.

Pěstounskou péči můžeme rozdělit podle toho, komu je dítě svěřeno. Může mít podobu pěstounské péče tzv. klasické nebo také zprostředkované, kdy dítě vychovávají pěstouni, které dítě dříve neznalo a jejich výběr zprostředkoval krajský úřad. Velmi často bývají děti svěřeny v rámci rodiny do příbuzenské pěstounské péče. Zvláštní formou je pak pěstounská péče na přechodnou dobu, někdy označovaná jako profesionální. Podrobněji se jednotlivým typům budeme věnovat ve druhé kapitole.

Osoba blízká

Osobou blízkou je podle občanského zákoníku příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner (podle zákona o registrovaném partnerství). Osobou blízkou jsou také další příbuzní, ale pouze v případě, že by „újmou, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní.“ (§22, občanský zákoník) Dále jsou za osoby blízké považovány osoby žijící spolu trvale nebo osoby sešvagřené.

Dá se tedy říci, že lidé, kteří nejsou přímí příbuzní dítěte, mohou být považováni za osoby blízké dítěti, pokud spolu mají vytvořený blízký vztah, který vznikl dříve, než se dítě ocitlo v situaci vyžadující umístění do náhradní rodinné péče. (Nadační fond J&T, 2014, s. 9)

Osoba pečující a osoba v evidenci

Tyto pojmy se často objevují společně, ale jejich význam je rozdílný. Osoba pečující je označení fyzické osoby, která je odpovědná za výchovu dítěte a současně je pěstounem nebo má dítě v tzv. předpěstounské péči, je poručníkem dítěte a osobně o něj pečuje nebo pečuje o dítě do doby, než soud rozhodne o jeho ustanovení poručníkem.

Osobou v evidenci je fyzická osoba, která může vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. (Bubleová V., Frantíková, J., Vyskočil, F., Vávrová, A., Pokorná, P., 2014, s. 31-32)

Nejlepší zájem dítěte

Nejlepší zájem dítěte je slovní spojení obsažené v Úmluvě o právech dítěte OSN z roku 1989. Podle ní je tento zájem zásadním a předním hlediskem při všech činnostech, které se týkají dětí a jsou uskutečňovány veřejnými či soukromými subjekty. Dítě má mít možnost vyjádřit se k věcem, které jsou v jeho zájmu, a to s přihlédnutím k jeho způsobilosti. K názoru

dítěte je potřeba přihlížet v případech, kdy se o něm rozhoduje. (Matoušek, Pazlarová, 2016, s. 13)

Sociálně-právní ochrana dětí (SPOD)

„Soubor činností upravených zákony směřujících k zajištění práva dětí na příznivý vývoj, výchovu a ochranu zájmů.“ (Matoušek, Pazlarová, 2016, s. 12) S přihlédnutím k faktu, že dítě ke svému vývoji potřebuje rodinné prostředí, SPOD zahrnuje také činnosti vedoucí k obnově narušených funkcí rodiny.

„Moderní sociálně-právní ochranu dětí můžeme charakterizovat jako centrálně garantovanou, ale lokálně provozovanou.“ (Pemová, Ptáček, 2012, s. 27)

K největším problémům současné SPOD patří roztržičnost mezi resorty státní správy, rozdělení kompetencí mezi samosprávu a státní správu (vzniká nesoulad mezi počty pracovníků, které určuje samospráva a obsahem státní správy, která na pracovníky klade více povinností). K dalším problémům patří chybějící depistáž dětí a rodin, častým řešením špatné situace dítěte je jeho umístění do ústavní výchovy, nedostatečné průběžné vzdělávání pracovníků, multidisciplinární spolupráce funguje málo a chybí dostatečná síť služeb pro ohrožené rodiny s dětmi. (Matoušek, Pazlarová, 2016, s. 12)

Orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD)

Ochrana dětí je garantována státem, ale její realizace je prováděna sociálními pracovníky v rámci přenesené působnosti. OSPOD je tedy oddělení městského úřadu obce, která je obcí s rozšířenou působností. Jeho hlavní náplní je výkon sociálně-právní ochrany dětí, tak jak ji upravuje zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Sociální pracovník OSPOD má klíčovou roli v tom, že vyhodnocuje ohrožení dítěte a určuje typy intervencí. Je odpovědný za ochranu dětí. Odpovědnost však v první řadě nesou rodiče a dále také odborníci, kteří s dětmi pracují i široká veřejnost. (Pemová, Ptáček, 2012, s. 27) Bližší popis fungování OSPOD je obsahem osmé kapitoly této práce.

2. Systém náhradní rodinné péče v České republice

Současný systém náhradní rodinné péče je výsledkem historického vývoje. V následující kapitole jsme shrnuli informace k historickému vývoji náhradní rodinné péče od starověku do současnosti. Zaměřili jsme se také na popis jednotlivých forem náhradní rodinné péče, které umožňuje současný systém v České republice.

2.1 Historie

Opuštěné, osiřelé, odložené nebo nežádoucí děti se objevovaly od samého počátku lidského vývoje. V jednotlivých obdobích a kulturách byly používány různé způsoby péče o tyto děti. (Smolíková, 2014, s. 15) Na následujících řádcích najdete stručný průřez jednotlivými historickými etapami.

2.1.1 Počátky pěstounské péče až období první republiky

Ve starověkých společnostech platilo neomezené právo otce a společnosti nad životem dítěte. Výjimkou byl Egypt, kde nebylo možné zabít dítě bez trestu a také Židé se snažili o omezení otcovské moci nad dítětem a zdůrazňovali úctu k početným rodinám. (Červinková-Riegerová, 1894, s. 1-13 in Smolíková, 2014, s. 15) V antické společnosti byly děti odkládány na veřejná místa a ten, kdo se jich ujal, z nich mohl udělat otroka. Na druhou stranu v Athénách měly odložené děti poručníka a finančně byly zajištěny státem. Ve Spartě vyrůstaly tyto děti na náklady státu společně s ostatními dětmi. Zlepšení situace opuštěných dětí souviselo také s rostoucím vlivem křesťanství. Ve středověku zajišťovala péči převážně církve, a to zakládáním a vedením nalezinců, které vznikaly při klášterech.

Teprve 18. století přináší zvýšený společenský požadavek na „*systematickou a organizovanou péči o opuštěné děti v podobě péče ústavní a pěstounské.*“ (Smolíková, 2014, s. 15)

Za předchůdce placené náhradní rodinné péče je možné dle Matějčka (1999, s. 25) považovat institut kojných. Smolíková se s tímto postojem neztotožňuje, protože nalezince sloužily také jako předstupeň pěstounské péče. Zdůrazňuje fakt, že institut kojných a nalezince je třeba chápat jako „*společné a nedílné historické předchůdce pěstounské péče.*“ (Smolíková, 2014, s. 16) Matějček (1999, s. 25) dále uvádí, že existence kojných je známá již od starověku. Objevuje se ve starověkém Řecku i Římě. Kojné a chůvy bývaly běžnou součástí

služebnictva na panovnických dvorech, šlechtických sídlech i v domácnostech bohatých měšťanů ve středověké Evropě. Bohatí měšťané posílali děti na dva roky do péče kojných na venkov. Pokud přežily, přijímali je po této době zpět. Uvedený způsob výchovy vedl ke vzniku traumat a deprivací, které si děti následně nesly celý život.

Funkce kojných se postupně měnila na pěstounskou péči. Děti odložené v porodnici byly svěřovány do péče pěstounek, což byly většinou chudobné venkovské ženy. Výše jejich odměny se snižovala s tím, jak dítě rostlo. Ošetřovné bylo vypláceno do věku šesti let dítěte. Potom mohlo dítě zůstat v rodině, ale už na náklady pěstounů. Většinou se však vracely do ústavů, odkud byly následně posílány do domovských obcí. Ty se o ně na vlastní náklady musely postarat, popř. si je mohla vzít do péče některá z rodin v obci. Děti, o které nikdo neměl zájem, byly nuceny žebrať.

V roce 1868 byl vydán chudinský zákon, který položil základy sociálně-právní ochrany dětí. Hlavním smyslem zákona bylo nejen zlepšení péče o opuštěné děti, ale i lepší postavení dalších potřebných osob. Na základě zákona byly zřizovány okresní sirotčince a obce měly povinnost starat se osiřelé a opuštěné děti včetně jejich výchovy a vzdělání. (Smolíková, 2014, s. 26) Na začátku 20. století vznikají Okresní komise pro péči o mládež, které se starají o opuštěné a osiřelé děti. Jejich činnost koordinuje Česká zemská komise pro péči o mládež při Zemské školní radě. Tato komise funguje bez finanční podpory státu a jejími členy byli dobrovolníci z různých profesí.

2.1.2 Období první republiky

V období první republiky se z okresních komisí stala Okresní péče o mládež, která měla i výkonnou moc. Existovaly okresní sirotčince a dětské domovy, které v té době sloužily jen ke krátkodobému pobytu a měly charakter dnešních diagnostických ústavů. Děti byly po vyřízení formálních záležitostí buď vráceny k biologickým rodičům, byla jim nalezena adoptivní rodina nebo byly umístěny do pěstounské péče. Děti, pro které se nenašla vhodná rodina, byly umístěny v ústavu nebo v zařízení pro „mládež úchylnou“, tj. pro děti vyžadující zvýšenou péči.

Pěstounská péče v této době měla čtyři formy (Matějček, 1999, s. 29):

1. pěstounská péče nalezenecká

Jednalo se o období, které následovalo po pobytu dítěte v nalezinci. Dítě bylo svěřováno do společné péče pěstounů (manželů), nikoliv pouze do péče ženy. Došlo ke zvýšení věkové hranice. Doba pobytu dítěte u pěstounů se zvýšila na 10 let, následně na

16 let. (V Rakousko-Uhersku byla věková hranice pouze 6 let). O výběr pěstounů se staral ústav, který také dohlížel na péči o svěřené děti a to na základě tzv. ústavního poručení.

2. pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež

Na základě zákona o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, který byl vydán v roce 1921, začali sociální pracovníci více dbát na výběr pěstounů. Ti museli splňovat určité nároky, které zajišťovaly jejich spolehlivost. Patřila sem mravní bezúhonnost, dobrý zdravotní a psychický stav, trvalé zaměstnání, stále bydliště a schopnost zajistit dítěti řádnou výchovu a péči.

3. pěstounská péče v tzv. koloniích

Myšlenka péče v tzv. koloniích se objevila na Moravě a její podstatou bylo vytvoření rodinné kolonie v určité obci, sousedních obcích, v okrese, kde sociální pracovníci vybrali vhodné rodiny a svěřili jim děti do pěstounské péče. Blízká vzdálenost mezi pěstouny usnadňovala kontrolu i pomoc s výchovou v případě potřeby.

4. pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči a pěstouny.

Dítě bylo svěřeno do péče bez soudního jednání. Tento typ péče jako jediný přetrval i v době komunismu zejména proto, že v praxi se jednalo o svěřené děti do péče prarodičů nebo jiným příbuzným, tedy o příbuzenskou pěstounskou péči.

2.1.3 Období po roce 1948

Po nástupu komunismu v roce 1948 došlo k přerušení dosavadního vývoje. V roce 1950 byly všechny formy pěstounské péče zrušeny zákonem o právu rodinném (zák. č. 265/1949 Sb.), s výjimkou výše uvedené příbuzenské péče. Zanikl i propracovaný systém péče o ohrožené děti a byla zrušena také veškerá dobročinná sdružení. Péči o ohrožené děti převzal v plném rozsahu stát, který kladl důraz na kolektivní výchovu a děti z pěstounských rodin přesunul do velkých ústavních zařízení. V roce 1952 vešel v platnost zákon o sociálně-právní ochraně mládeže, který dokonce preferoval kolektivní náhradní péči před péčí v náhradní rodině. Výsledkem těchto změn byl faktický zánik systému pěstounské péče, s výjimkou příbuzenské pěstounské péče (v mnoha případech však, ani příbuzní nebyli dostatečnou zárukou "vhodné" výchovy, zejména pokud byli příbuznými emigrantů). Náhradní

rodinná péče tak mohla probíhat formou osvojení nebo poručenství. (Smolíková, 2014, s. 47-48)

V padesátých letech existovala představa, že rodina je pouze přechodnou jednotkou na cestě ke kolektivismu. Ovšem po deseti letech začalo být neprospívání dětí v dětských domovech zřetelné a objevily se požadavky na znovuzavedení pěstounské péče. (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 21) Ze strany odborníků z oblasti dětské psychologie, sociální práce či pediatrie přicházela kritika na stávající systém a poukazovali na negativní dopady kolektivní ústavní výchovy. První změny k lepšímu se začaly objevovat v 60. letech. V roce 1963 vyšla kniha autorů Matějčka a Langmaiera *Psychická deprivace*, kteří definovali tento pojem a jeho dopady na vývoj dětské psychiky. Ve stejném roce vešel v platnost zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který zrušil předchozí právní úpravy. Smolíková (2014, s. 52) uvádí následující hodnocení. Zákon neobsahoval sice úpravu pěstounské péče, ale zaváděl novou formu náhradní rodinné péče, a to svěřením do výchovy jiného občana než rodiče. Pozitivem bylo zachování práv a povinností rodičů s výjimkou těch, které soud stanovil pro jiného občana. Znovuzavedení pěstounské péče se uskutečnilo až v roce 1973, kdy vstoupil v platnost zákon o pěstounské péči. Ten umožňoval svěřit do pěstounské péče dítě, které nebylo možné osvojit, a ústavní výchova byla nevhodná. Byl však určen pouze pro dlouhodobé či trvalé umístění dítěte mimo vlastní rodinu. Tento výklad byl uplatňován až do roku 2000, kdy vešel v platnost zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Kromě individuální péče umožňoval zákon (o pěstounské péči) také kolektivní pěstounskou péči, která probíhala ve zvláštních zařízeních a patřily sem i SOS vesničky. První SOS vesnička vznikla v roce 1970 v Doubí u Karlových Varů. Další vesničky byly založeny ve Chvalčově (1973) a v Brně-Medlánkách (1996-1998). Jejich fungování bylo v roce 1975 ukončeno a znovu bylo obnoveno až po roce 1989. (<http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/historie/> ze dne 24.2.2016)

2.1.4 Období po roce 1989 až do současnosti

Rodinné právo bylo negativně poznamenáno čtyřiceti lety komunistické vlády. Po roce 1989 tedy začaly snahy o nápravu a zlepšení situace. Bylo potřeba odklonit se od kolektivistického pojetí ústavní výchovy, zaměřit se na zájmy a potřeby dítěte, hledat nové možnosti, jak uskutečňovat pěstounskou péči a zejména upřednostňovat péči fyzických osob, ať již příbuzných nebo cizích. (Smolíková, 2014, s. 56)

Vyskočil (2014, s. 4) uvádí, že v letech 1990-2013 byl zákon o rodině základním právním dokumentem, který upravoval náhradní rodinnou péči. Za tuto dobu prošel dvakrát

významnou novelizací, a to v roce 1998 a 2013. Nejvýznamnějším změnám se věnujeme podrobněji ve třetí kapitole. Zákon pozbyl platnosti k 1.1.2014, kdy začal platit nový občanský zákon (dále jen NOZ). Ten ve své druhé části upravuje rodinné právo, včetně náhradní rodinné péče.

Posun ve vývoji náhradní rodinné péče znamenal přijetí zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který začal platit od roku 2000. Jeho přijetím došlo ke zrušení zákona o pěstounské péči z roku 1973. Novela tohoto zákona v roce 2013 znamenala, dle mého názoru, zatím největší změny v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, které se významným způsobem dotkly i náhradní rodinné péče. Bližší popis jednotlivých změn je uveden dále v textu, ve třetí kapitole.

2.2 Formy náhradní rodinné péče ve vztahu k příbuzenské péči

V České republice existuje systém náhradní rodinné péče, který nabízí více možností umístění dítěte do rodinného prostředí. Ústředním tématem této práce je příbuzenská pěstounská péče, proto chceme formy náhradní rodinné péče definovat právě ve vztahu k příbuzným.

Metodická příručka Nadačního fondu J&T věnovaná příbuzenské pěstounské péči uvádí, že péče příbuzných může mít čtyři formy podle právního statutu: (Nadační fond J&T, 2014, s. 9-11)

2.2.1 Péče na základě dohody s rodičem dítěte

Jedná se o krátkodobou formu péče, kterou je např. prázdninový pobyt, péče po dobu hospitalizace dítěte. Není nutné rozhodnutí soudu, ani nejsou stanoveny požadavky na pečující osobu. Výběr je na odpovědnosti rodičů. Forma dohody může být písemná i ústní.

Pečující osoba nedostává odměnu, rodiče však mají vyživovací povinnost vůči dítěti a měli by tak plně hradit náklady spojené s pobytem.

Krátkodobá péče může být začátkem péče dlouhodobější, pokud se rodiče postupně vzdávají povinnosti o dítě pečovat. V případě převzetí dítěte do dlouhodobější péče je však nezbytné tuto skutečnost oznámit místně příslušnému OSPOD, který následně hledá nejlepší řešení pro dítě a může podat návrh k soudu.

2.2.2 Osobní péče poručníka

Soud určí dítěti poručníka v případě, že není žádný z rodičů, který by měl a současně vykonával rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Postavení poručníka vůči dítěti je takové, že má veškerá práva a povinnosti jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost. O zásadních rozhodnutích musí rozhodovat soud. Poručníkem může být stanovena osoba, kterou určili rodiče nebo osoba příbuzná či blízká dítěti. (§928, §931, §934 občanský zákoník)

Poručníkem také mohou být jmenováni i pěstouni dítěte, pokud nastanou takové skutečnosti, které vyžadují určení poručníka dítěti v době, kdy se nachází v pěstounské péči. (Bubleová, 2014, s. 8)

Poručenská péče je stejně jako pěstounská péče hrazena státem, konkrétně dávkami pěstounské péče. (§939 občanský zákoník)

Pokud poručník o dítě nepečuje, vykonává pouze funkci zákonného zástupce dítěte. V případě, že není možné stanovit fyzickou osobu jako poručníka, soud stanoví poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). (Bubleová, 2014, s. 8)

2.2.3 Péče jiné osoby

Pokud žádný z rodičů, ani poručník nemohou o dítě pečovat, je možné ho svěřit do péče tzv. jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. Zákon tuto osobu označuje jako „pečující osobu“. Soud při rozhodování zkoumá, zda je svěření dítěte do péče v souladu s jeho zájmy, zda má pečující osoba bydliště na území ČR, souhlasí se svěřením do své péče a zda také poskytuje garanci řádné péče o dítě. Pečující osoba má podobná práva a povinnosti jako pěstoun, jejich rozsah stanoví soud. Vyživovací povinnost mají rodiče zachovanou a výživné musí hradit přímo k rukám pečující osoby, která s penězi dále hospodáří. V případě, že není možné rodičům stanovit výživné, tento typ náhradní rodinné péče nelze použít. (Novotný, Ivičičová, Syručková, Vondráčková, 2014, s. 179-180)

Pečující osoba na rozdíl od pěstounů neuzavírá dohodu o výkonu pěstounské péče a nemá nárok na dávky pěstounské péče. Péči o dítě sleduje pracovník OSPOD, který do rodiny pravidelně dochází. (Nadační fond J&T, 2014, s. 11)

2.2.4 Pěstounská péče

Občanský zákoník pěstounskou péči definuje jako péči, při které pěstoun osobně pečuje o svěřené dítě a je zodpovědný za jeho výchovu. Pěstoun zastupuje dítě pouze v běžných věcech a k dítěti nemá vyživovací povinnost. O zásadních věcech rozhodují rodiče dítěte. Pokud se

pěstoun domnívá, že rozhodnutí rodičů není v zájmu dítěte, může se domáhat soudního rozhodnutí. Rodiče dítěte mají zachovanou vyživovací povinnost. Soud rozhoduje o rozsahu výživného rodičů. Pěstounům jsou vypláceny dávky pěstounské péče. (Bubleová, 2014, s. 7)

Pěstounská péče má vždy přednost před ústavní výchovou. Toto pravidlo uvádí občanský zákoník v §958. Při výběru vhodných pěstounů jsou nejprve osloveni příbuzní dítěte nebo osoby dítěti blízké. Následně jsou vhodní pěstouni vybíráni z řad profesionálních pěstounů evidovaných na krajských úřadech.

Obsahem pěstounské péče je osobní péče o nezletilé dítě, které nemůže vyrůstat v biologické rodině, protože rodiče nejsou schopni zajistit řádnou výchovu, a to krátkodobě i dlouhodobě. Kontakt s biologickou rodinou je podporován, pokud není v rozporu se zájmy dítěte. (Bubleová, 2014, s. 9) Současná právní úprava ukládá pěstounům povinnost „*udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.*“ (§967 občanský zákoník)

S pěstounem je uzavírána dohoda o výkonu pěstounské péče a vzniká mu nárok na dávky pěstounské péče. Vývoj dítěte pravidelně sleduje sociální pracovník příslušného OSPOD, minimálně jednou za šest měsíců. (Nadační fond J&T, 2014, s. 11)

V legislativě ČR, ani v řadě odborných publikací není pěstounská péče dále rozlišována. Ve skutečnosti zde existují dvě skupiny pěstounů, které se odlišují příbuzenským vztahem k dítěti, jedná se o příbuzenskou a zprostředkovanou pěstounskou péči. Přestože příbuzenská forma tvoří převážnou část pěstounů, je větší pozornost směřována na péči zprostředkovanou. V zahraniční literatuře je rozlišována pěstounská péče podle jednotlivých států, např. v Dánsku příbuzenskou formu péče označují jako Kinship care, zprostředkovanou jako Ordinary foster care, nebo non-kinship care. Rozdíl je dán jako u nás tím, zda je dítě v příbuzenském vztahu s pečující osobou. „*Kinship care refers to placements with carers related to the foster child. Ordinary foster care refers to carers with no previous relations to the child.*“ (Fernandez, Barth, 2010, s. 225) Autoři Kelly a Gillian uvádí pojem relative care, který označuje příbuzenskou pěstounskou péči v Irsku a ve Velké Británii a pojem kinship je používán spíše v americkém prostředí. (Kelly, Gillian, 2002, s. 193)

2.3 Další formy náhradní rodinné péče

V České republice existují další formy náhradní rodinné péče, kterými jsou pěstounská péče na přechodnou dobu a osvojení. V této kapitole se věnujeme jejich stručné charakteristice. Uvádíme také informace o hostitelské péči, která není formou náhradní rodinné péče, ale nabízí alternativu rodinného prostředí pro děti, které nemohou být umístěny do některé z popsaných forem náhradní rodinné péče.

2.3.1 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Forma pěstounské péče na přechodnou dobu je ukotvena v právním řádu již od roku 2006, prakticky se však začala využívat až po novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí v roce 2013, kdy byly upřesněny možnosti využití a vytvořeny podmínky pro fungování tohoto institutu. (Vyskočil, 2014, s. 11) Cílem je „*poskytnout okamžitou pomoc ohroženým dětem a urychlit jejich cestu do náhradní rodiny*“. (Bubleová, 2014, s. 10) Péče je poskytována v krizovém režimu, na přechodnou dobu, v maximální délce trvání jednoho roku. Po dobu trvání pěstounské péče mají rodiče možnost upravit si své poměry nebo je dítěti hledána náhradní rodina na dlouhodobější péči. (Bubleová, 2014, s. 10)

Evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, vedou krajské úřady. Pěstouni musí být připraveni přijmout dítě v případě potřeby. Za to je jim vyplácena pravidelná měsíční odměna pěstouna, a to i v době, kdy o žádné dítě nepečují. (Vyskočil, 2014, s. 12)

2.3.2 Osvojení

Osvojení se věnuje občanský zákoník ve své druhé části, druhé hlavě, druhém dílu a druhém oddílu. Proces zprostředkování osvojení je upraven v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon o zvláštních řízeních soudních pak upravuje proces soudního rozhodování.

Osvojením se podle občanského zákoníku rozumí: „*přijetí cizí osoby za vlastní*.“ (2012, §794) Mezi osvojencem a osvojitelem vzniká stejný vztah jako mezi rodičem a dítětem. Vztahy k původní rodině osvojovaného zanikají. K osvojení nezletilého může dojít pouze, pokud je to v souladu s jeho zájmy. O osvojení rozhoduje soud, a to na základě návrhu osoby, která chce dítě osvojit. Na základě rozhodnutí soudu o osvojení se osvojitelé zapisí do matriky jako rodiče dítěte. Osvojitelem se může stát pouze zletilá a svéprávná osoba. Osvojené může být nezletilé dítě, které nenabýlo svéprávnosti. K osvojení je nutný souhlas rodičů dítěte a souhlas dítěte. V případě osvojení dítěte staršího 12 let souhlas udělí dítě samo, u mladších tak učiní jeho opatrovník.

Jednou z forem osvojení je mezinárodní osvojení, které se používá v případě, kdy se nedaří zajistit náhradní rodinná péče v zemi jeho původu a osvojení v jiné zemi není v rozporu s jeho zájmy. Zprostředkování mezinárodního osvojení zajišťuje Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. (Vyskočil, 2014, s. 13)

Hostitelská péče

Někdy bývá označována jako zástupná péče. Jedná se o krátkodobé pobyty (víkendy, prázdniny) dětí z dětských domovů v rodinách hostitelů. Rozhodnutí o pobytu mimo dětský domov vydává ředitel zařízení se souhlasem zákonného zástupce. Mezi hostitelem a dítětem nevzniká žádný právní vztah. Hostitelská péče je určena starším dětem, které nemohly být umístěny do náhradní rodiny a často jsou v kontaktu s biologickou rodinou. Tyto děti jsou schopné pochopit podstatu návštěv v tom smyslu, že se jedná o krátkodobé pobyty, ze kterých se vrací zpět do dětského domova, hostitelé se nestávají jejich náhradními rodiči.

Hostitelé jsou nejčastěji zaměstnanci dětského domova, sociální pracovníci nebo psychologové, kteří s dětmi pracují a jejich příbuzní. Návštěvy v hostitelských rodinách dětem umožňují poznat, jak funguje běžná rodina, mají možnost osvojit si nové návyky a navázat nové vztahy, které jim pomohou se vstupem do samostatného života. (Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková, 2014, s. 180)

3. Právní předpisy související s výkonem pěstounské péče v ČR

Pěstounská péče vychází v první řadě z ústavního pořádku ČR a z mezinárodních smluv, k jejichž dodržování se Česká republika zavázala. Jedná se o Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod a o Úmluvu o právech dítěte. (Smolíková, 2014, s. 57) Listina základních práv a svobod v čl. 32, odst.4 uvádí: „*Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*“

Stěžejní zákony upravující oblast náhradní rodinné péče jsou občanský zákoník a zákon o sociálně-právní ochraně dětí. V této kapitole chceme vybrat to nejpodstatnější z uvedených zákonů ve vztahu k náhradní rodinné péči.

3.1 Občanský zákoník

Jedná se o zákon č.89/2012 Sb., který vstoupil v platnost od 1.1.2014, dále jen NOZ. Oblast rodinného práva byla dříve upravena ve více normách, zejména v zákonu o rodině, ale také v předchozím občanském zákoníku. Účinností NOZ došlo ke zrušení zákona o rodině a rodinné právo je v současnosti upraveno pouze v novém občanském zákoníku v jeho druhé části. (Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková, 2014, s. 9)

NOZ definuje formy náhradní rodinné péče tak jak jsou uvedeny v předchozí kapitole. Přinesl zásadní změny do všech oblastí civilního práva. Významným krokem se stalo přenesení rozhodovací pravomoci ve všech zásadních otázkách náhradní rodinné péče na soud. (Vyskočil, 2014, s. 5)

3.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen zákon) je ve vztahu k občanskému zákoníku speciálním zákonem a doplňuje ho. (Vyskočil, 2014, s. 5). Oblast pěstounské péče je upravena v páté části zákona, a to mnohem podrobněji, než tomu bylo v předchozích právních úpravách. Obsahuje výčet práv a povinností při výkonu pěstounské péče, stanovuje povinnost uzavření dohody o výkonu pěstounské péče i její náležitosti a zavádí státní příspěvek na výkon pěstounské péče. Pozornost věnuje také dávkám pěstounské péče a upravuje administrativní náležitosti související s jejich vyplácením. Zákon prošel dvěma zásadními novelami, a to v roce 1998 a 2013.

Novela z roku 1998 přinesla radikální změnu v přístupu k náhradní rodinné péči zejména díky níže uvedeným změnám.

Právo dítěte, aby se mohlo vyjadřovat ke všemu podstatnému, co se týká jeho osoby a právo být slyšeno v každém řízení, kde se o takových záležitostech rozhoduje. Přihlíží se ke stupni vývoje dítěte a s přibývajícím věkem a zralostí dítěte nabývá na větším významu. Věková hranice pro zjišťování názorů dítěte je stanovena na 12 let, zejména v řízení o osvojení.

Soud musí při rozhodování o svěření dítěte do náhradní výchovy dát přednost příbuznému dítěte. Vždy zvažuje, zda je to v zájmu dítěte. Současně soud vymezí práva a povinnosti pečující osoby takovým způsobem, aby to nebylo v rozporu s právy a povinnostmi rodičů dotčeného dítěte. V případě, kdy soud rozhoduje o svěření dítěte do náhradní výchovy, zjišťuje, zda je možné dítě svěřit do náhradní rodinné péče, která má vždy přednost před svěřením dítěte do ústavní výchovy. (Vyskočil, 2014, s. 5-7)

Na tyto změny navázal zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Rozsáhlé změny přinesla novela tohoto zákona účinná od 1.1.2013. Změny se dotkly řady oblastí spjatých se sociálně-právní ochranou dětí, my se zaměříme na ty, které mají souvislost s náhradní rodinnou péčí, zejména s pěstounskou péčí.

Změny v oblasti zprostředkování náhradní rodinné péče vedly ke zrušení zprostředkování na úrovni Ministerstva práce a sociálních věcí.

Kraje mají nově pravomoc rozhodnout o zamítnutí žádosti i před provedením odborného posouzení, pokud v rámci řízení zjistí závažné skutečnosti, které neumožňují zařazení žadatelů do evidence.

V rámci odborné přípravy byl stanoven minimální rozsah a to na 48 hodin u pěstounské péče a 72 hodin u pěstounské péče na přechodnou dobu.

Existuje možnost svěření dítěte do tzv. předpěstounské péče osobě, která má zájem stát se pěstounem. Rozhodnutí vydává příslušný OSPOD a má současně možnost rozhodnutí o předpěstounské péči zrušit.

Osoby pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí mají stanoveny nové povinnosti, např. uzavřít s pěstouny dohodu o výkonu pěstounské péče, poskytnout odbornou pomoc a poradenství klientům, zajistit odbornou přípravu žadatelům o náhradní rodinnou péči. S tím souvisí i vyšší nároky na kvalifikaci osob, které s pěstounskými rodinami pracují. (Vyskočil, 2014, s. 5-7)

Novela zákona přinesla také jasnou definici práv a povinností pěstounů a řadu změn v oblasti pěstounských dávek. Těmto tématům se podrobněji budeme věnovat dále ve čtvrté kapitole.

3.3 Další právní předpisy

Vyhláška č. 473/2012, o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí v §3 definuje obsah a rozsah odborné přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojitelem nebo pěstounem k přijetí dítěte do rodiny. Obsahuje výčet témat, která jsou součástí odborné přípravy a věnuje se jejímu průběhu formou individuální i skupinové práce. V §4 stanovuje minimální rozsah poradenství pro osoby pečující nebo osoby v evidenci. V §5 pak najdeme informace o obsahu, zaměření a způsobu zajištění zvyšování znalostí a dovedností v oblasti výchovy a péče o dítě pro osoby, které mají dítě v péči.

4. Problematika pěstounství

V této kapitole se chceme zaměřit na to, jak dochází ke vzniku pěstounství a jakým způsobem probíhá výkon pěstounské péče. Současně chceme věnovat pozornost rozdílům mezi pěstounskou péčí příbuzenskou a tradiční (myšleno zprostředkovanou).

4.1 Dítě vyžadující péči náhradní rodiny

Předtím než se pustíme do hledání odlišností, věnujeme nejprve pozornost situaci dětí, které vyžadují umístění do pěstounské péče. Ocitne-li se dítě v situaci, kdy se o něj nemůžou postarat biologičtí rodiče, sociální pracovníci vždy nejprve zjišťují, zda existují příbuzní, kteří by péči o ně mohli převzít. Ze statistik, které sledují počty dětí svěřovaných do pěstounské péče, vyplývá, že počet dětí, které je třeba umístit do náhradní rodinné péče, narůstá. Současně s tím se zvyšuje i poměr příbuzenské pěstounské péče ve vztahu ke zprostředkované formě pěstounské péče. V roce 2014 příbuzenská pěstounská péče představovala celkem 72,6 % z celkového počtu pěstounských rodin, 56,8 % tvořili prarodiče dětí. (Mošťovská, 2016, s. 194) Je zajímavé, že v zahraniční literatuře je poměr příbuzenské a zprostředkované péče opačný a pohybuje se okolo 11 %. Velké rozdíly mezi jednotlivými studiemi jsou způsobeny tím, že někteří autoři péči příbuzných do celkového počtu pěstounských rodin nezahrnují. (Goodyer, 2011, s. 60)

Příčiny svěření dítěte do pěstounské péče prarodičů jsou zejména tyto: náhlé úmrtí obou rodičů z důvodu nemoci nebo nehody, smrt jednoho z rodičů vede k situaci, kdy osamělý rodič výchovu nezvládá, mladá a nezralá matka nezvládá péči o dítě, sociálně-patologický styl života vede k odebrání dítěte z péče rodičů, psychiatrická diagnóza rodiče, umístění rodiče do výkonu trestu, rodiče závislí na drogách či alkoholu. (Uhlířová, 2010, s. 6)

Autorky Mošťovská a Sobotková (2016, s. 47) ve svém výzkumu uvádí tři kategorie důvodů, kvůli kterým jsou nejčastěji děti svěřovány do péče prarodičů. Jedná se „*patologický způsob života biologických rodičů (užívání alkoholu, drog, trestná činnost, týrání a zanedbávání dítěte aj.), osobnostní charakteristiky rodičů (nezralost spojená s nízkým věkem, nezodpovědnost, agresivita, labilita aj.) a vliv životních událostí (rozpad partnerského vztahu, opuštění dítěte, odjezd do zahraničí, nezaměstnanost, nedostatek financí aj.)*.“

Matějček a Langmaier (1999, podle Brandejsová, 2015, s. 4-5) uvádí základní potřeby, které děti musí mít naplněny. Jedná se o:

Potřebu stimulace – mít dostatek kvalitních podnětů s ohledem na konkrétní dítě, což vede k aktivitě dítěte.

Potřebu smysluplného světa – podněty musí mít řád a smysl, aby z nich vznikly poznatky a zkušenosti. To vede k tomu, že se dítě učí, získává nové zkušenosti, přizpůsobuje se životním podmínkám.

Potřebu jistoty a bezpečí – je zajištěna interpersonálním vztahem dítěte s jeho vztahovou osobou. Jejím naplněním se dítě zbaví úzkosti, získá pocit bezpečí a může se věnovat cílevědomým aktivitám v pracovní, poznávací či společenské oblasti.

Potřebu osobní identity – jedná se o potřebu vlastního já a potřebu začlenit se do širšího okruhu lidí. „*Znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty.*“ (Brandejsová, 2015, s. 4). Uspokojení potřeby umožňuje dítěti zařadit se do společnosti a dítě je zdravě sebevědomé a má patřičnou sebeúctu.

Potřebu otevřené budoucnosti – je to potřeba životní perspektivy a životního smyslu. Její naplnění umožňuje těšit se na něco a prožívat spokojeně běh vlastního života.

Jedním z hlavních úkolů pěstouna je vytvořit si s dítětem vztah založený na důvěře a umožnit mu naplnění jeho potřeby jistoty a bezpečí. „*Důvěra, pocit bezpečí a pouto mezi náhradním rodičem a dítětem může vzniknout jedině tehdy, když náhradní rodič dokáže přijmout toto konkrétní dítě, takové, jaké je, bez výhrad, se vším, co si s sebou přináší.*“ (Brandejsová, 2015, s. 5)

4.2 Požadavky na pěstouny

Občanský zákoník v §962 uvádí, že pěstounem se může stát osoba, která musí poskytovat záruku řádné péče, musí mít trvalé bydliště na území České republiky a musí souhlasit se svěřením dítěte do pěstounské péče. V případě, že péči o dítě převezme příbuzný dítěte nebo osoba dítěti blízká, soud jí dá přednost před jinými osobami a není prováděno zprostředkování pěstounské péče. Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková (2014, s. 182-183) se těmito požadavkům podrobněji věnují. Zárukou řádné péče je myšlena především občanská a trestní bezúhonnost, stabilní bytové podmínky. Problematické mohou být finanční problémy pěstounů zejména v situacích, kdy jsou v exekuci nebo prochází oddlužením či konkursem. Trvalý pobyt pěstounů na území ČR souvisí s předpokladem kontaktu dítěte s biologickými rodiči a s možností návratu dítěte do vlastní rodiny. Souhlas se svěřením dítěte do pěstounské péče vyplývá z faktu, že soud může zahájit dané řízení i bez návrhu.

Dítě může být svěřeno do společné pěstounské péče manželům nebo jen jednomu z manželů se souhlasem druhého.

4.3 Možnosti prověřování vhodnosti žadatelů o pěstounskou péči

Orgány sociálně-právní ochrany dětí zajišťují tzv. zprostředkování pěstounské péče. Smyslem je vyhledávání dětí vhodných do náhradní rodinné péče a vyhledávání fyzických osob vhodných stát se pěstouny a jejich odborná příprava k přijetí dítěte do rodiny. V rámci zprostředkování probíhá také výběr konkrétní osoby, která má předpoklady stát se pěstounem konkrétnímu dítěti a zajištění osobního seznámení dítěte s pěstounem.

Zprostředkování probíhá na základě žádosti fyzické osoby, která má zájem stát se pěstounem. Žádost se podává na příslušném OSPOD, podle trvalého bydliště žadatele, který je oprávněn shromáždit potřebné doklady pro zprostředkování pěstounské péče a žadateli založí spisovou dokumentaci. Ta obsahuje žádost žadatele, doklad o státním občanství, opis z Evidence rejstříku trestů, zprávu o zdravotním stavu, zprávu o ekonomických a sociálních poměrech, souhlas se získáváním dalších informací o žadatelích ze strany OSPOD, souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny, stanovisko OSPOD k žádosti a vyjádření organizace, se kterou má pěstoun uzavřenou dohodu (v případě, že již má v péči dítě). (Bubleová, 2014, s. 25-26)

Kopie spisové dokumentace se předává krajskému úřadu, který vede evidenci dětí a evidenci žadatelů vhodných stát se pěstouny. Krajský úřad je tím, kdo rozhoduje o zařazení žadatelů do evidence, které následuje po odborném posouzení žadatele. V rámci zprostředkování pěstounské péče krajský úřad vyhledává pro děti, které má v evidenci vhodné žadatele ze své evidence, ale i z evidence jiných krajů. Pokud najde vhodné žadatele pro konkrétní dítě, oznámí to písemně žadatelům i dalším dotčeným osobám. Na základě písemného oznámení se žadatel může seznámit s dítětem. (Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková, 2014, s. 186-187)

V případě žadatelů z řad příbuzných dítěte, popř. osob blízkých se, jak je výše uvedeno, toto zprostředkování neprovádí. Je to pochopitelné z toho důvodu, že mezi budoucím pěstounem a dítětem již nějaká forma vztahu většinou existuje. Současně to však znamená, že na tyto budoucí pěstouny nejsou kladeny stejné požadavky a chybí jim odborná příprava, která by jim pomohla připravit se na přijetí dítěte se specifickými výchovnými požadavky. O potřebách dětí přicházejících do náhradní rodinné péče jsme se zmiňovali již výše v textu. Rozsah prověření jednotlivých žadatelů je ponechán na zvážení jednotlivým soudcům. (vlastní interpretace autorky)

4.4 Odborná příprava žadatelů o svěřeni dítěte do pěstounské péče

Odborné posouzení pro zprostředkování pěstounské péče zahrnuje posouzení dítěte a žadatele, zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, vyjádření dětí žadatele a posouzení jejich schopností přijmout dítě do rodiny, zjištění bezúhonnosti žadatele a všech osob, se kterými sdílí společnou domácnost.

U žadatelů je zkoumána charakteristika osobnosti, zdravotní a psychický stav, který umožňuje dlouhodobou péči o dítě, schopnosti k výchově dítěte, motivace k podání žádosti, sociální prostředí žadatelů a stabilita jejich manželství a další podstatné skutečnosti, které mají vliv na svěřeni dítěte do náhradní rodiny.

U dětí je zjišťována zejména vhodnost náhradní rodinné péče pro dané dítě a výběr vhodné formy, dále tělesný a duševní vývoj s ohledem na jeho případná specifika a potřeby, sociální prostředí, ze kterého pochází. (Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková, 2014, s. 187)

Na základě odborného posouzení krajský úřad rozhodne o zařazení žadatele do evidence osob vhodných stát se pěstouny. Ze závažných důvodů může zamítnout žádost, a to i před samotným odborným posouzením. Žadatel se může proti rozhodnutí odvolat k Ministerstvu práce a sociálních věcí. Zprostředkovat pěstounskou péči může krajský úřad pouze osobám zařazeným v evidenci. V případě, že chce někdo přijmout dítě do pěstounské péče, které osobně zná, může si o svěřeni konkrétního dítěte požádat příslušný soud. (Bubleová, 2014, s. 27-28)

4.5 Svěřeni dítěte do péče a jeho přijetí do rodiny

Zprostředkování náhradní rodinné péče se řídí základním pravidlem týkající se výběru pěstounů: „*Vždy je dítěti vybírána taková rodina, která je připravena přijmout dítě právě takové, jaké je.*“ (Bubleová, 2014, s. 29) Autorka dále uvádí, že to zahrnuje přijetí dítěte s jeho rodinnou a osobní anamnézou, s jeho radostmi i starostmi, přednostmi i riziky ve vývoji, s jeho minulostí a důsledky, které to s sebou přináší, s tím, že dítě má svoji biologickou rodinu, jejíž členové se mohou podílet na jeho výchově.

Ve správném výběru hraje důležitou roli právě odborně provedená příprava budoucích pěstounů. Ti získají informace o životní situaci dětí, které jsou zařazeny do evidence a jsou připraveni na přijetí dítěte se zvýšenými výchovnými požadavky. Domníváme se, že toto je významný rozdíl mezi zprostředkování pěstounské péče a příbuzenskou pěstounskou péčí. Příbuzným tyto zásadní informace chybí, což může vést k problémům při přijetí dítěte do péče.

Příbuzní si často odmítají přiznat, že dítě může mít nějaké problémy pramenící ze špatných životních zkušeností. Mají pocit, že stačí, aby dítě mělo rádi, a ono na vše špatné zapomene. Tento přístup však vede k tomu, že není naplněno výše uvedené pravidlo v tom smyslu, že nepřijmou dítě takové, jaké je. (uvedené názory vyplývají z pracovní zkušenosti autorky)

4.6 Průběh a ukončení výkonu pěstounské péče

Pravomocným rozhodnutím soudu dochází k oficiálnímu začátku pěstounské péče. V následujícím textu se budeme věnovat povinnostem a právům pěstounů a zmíníme také pěstounské dávky. Práva a povinnosti pečujících osob a osob v evidenci definuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí v §47a.

Odlehčující služba. Jedná se o právo na pomoc se zajištěním osobní péče o dítě. Pěstouni mají právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě. Jedná se převážně o krátkodobé pobyty v situaci, kdy je pěstoun nemocný nebo pečuje o osobu blízkou, při narození dítěte, pokud potřebuje vyřídit nezbytné osobní záležitosti nebo při úmrtí blízké osoby. Smyslem této služby je, zajistit, aby dítě mohlo zůstat v domácím prostředí. (§47a, odst.2, písm. a), zákon o sociálně-právní ochraně dětí)

Respitní péče. Právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče přiměřeně k věku dítěte v rozsahu alespoň 14 dnů v kalendářním roku, svěřené dítě musí být starší dvou let. (§47a, odst.2, písm. b), zákon o sociálně-právní ochraně dětí). Cílem je umožnit pěstounům, aby si odpočinuli a načerpali nové síly. Může mít různé podoby, nejčastěji se jedná o letní prázdninové tábory, pobyty v lázních, školy v přírodě. Nabídka závisí na možnostech jednotlivých doprovázejících organizací.

Odborné zprostředkování pomoci. Doprovázející organizace má povinnost zajistit pěstounovi odbornou pomoc, může ji zprostředkovat nebo zajistit sama. Může mít podobu terapie, psychologické či jiné odborné pomoci. Využití je možné třeba při řešení traumat, při hledání identity dítěte, zpracování ztráty nebo při navazování bezpečné vazby s pečující osobou či při navazování vztahu s rodiči v případě přerušného kontaktu. (<http://valika.cz/wp-content/uploads/2014/05/pravni-a-financni-aspekty-doprovazeni.pdf> ze dne 29.6.2017)

Sounáležitost dítěte s rodiči a osobami blízkými. Umožnit kontakt dítěte s rodiči je důležitou součástí pěstounské péče. Soud však může kontakt rodičů s dítětem omezit, pokud je

to v zájmu dítěte. Tuto podporu zajišťují doprovázející organizace tím, že jsou povinny zajistit místo a asistenci pro kontakt dítěte s biologickou rodinou. <http://valika.cz/wp-content/uploads/2014/05/pravni-a-financni-aspekty-doprovazeni.pdf> ze dne 29.6.2017 Osoby pečující a osoby v evidenci mají povinnost „*udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami blízkými, zejména s rodiči.*“ (§47a, odst. 2, písm. h, zákon č.359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí). U malých dětí je vhodné jim od malička sdělovat informace o biologické rodině tak, jak jsou schopni je přijímat s ohledem na jejich věk. Tyto informace o minulosti nestačí jednou říct, důležité je, aby je pěstouni s dítětem sdíleli a třeba mu i pomohli, pokud by je chtěl vyhledat a navázat s nimi kontakt. (vlastní názor autorky)

Vzdělávání. Je to právo i povinnost pěstouna. Každý pěstoun musí v průběhu 12 po sobě jdoucích měsíců absolvovat 24 hodin vzdělávání, které je zaměřeno na zvýšení znalostí a dovedností v oblasti péče a výchovy dítěte. Forma a podoba vzdělávání se popisuje ve vzdělávacím plánu, který zpracovává doprovázející organizace. Obsah vychází z potřeb dítěte a má být směřován ke zlepšení kompetencí pěstouna. Cílem je zvýšení kvality poskytování pěstounské péče. (<http://valika.cz/wp-content/uploads/2014/05/pravni-a-financni-aspekty-doprovazeni.pdf> ze dne 29.6. 2017)

Spolupráce s odborníky. Pěstouni musí spolupracovat s klíčovým pracovníkem i sociálním pracovníkem OSPOD, který sleduje dodržování dohody. (§ 47a), odst. 2, písm. g) zákona o sociálně-právní ochraně dětí)

Dohoda o výkonu pěstounské péče. Podrobnosti týkající se výše uvedených práv a povinností pěstounů upravuje dohoda o výkonu pěstounské péče, dále jen dohoda. Je připravována s ohledem na zájmy a individuální potřeby dítěte i pěstouna. Vždy je uzavírána jen jedna dohoda, i když pěstoun má v péči více dětí. Dohodu musí pěstoun uzavřít do 30 dnů od pravomocného rozhodnutí o svěřeni dítěte do pěstounské péče. Pěstoun má možnost vybrat si s kým dohodu uzavře, výčet možností uvádí zákon o SPOD v §47b. Může to být s obecním úřadem obce s rozšířenou působností, v jejíž působnosti má trvalý pobyt nebo s obecním úřadem, krajským úřadem nebo pověřenou osobou. Obsah dohody musí být v souladu s rozhodnutím o svěřeni dítěte do pěstounské péče a s individuálním plánem ochrany dítěte. (§ 47b, zákon o sociálně-právní ochraně dětí)

Náklady na zajištění pomoci pěstounům a svěřeným dětem a náklady na provádění dohledu nad pěstounskou péčí jsou hrazeny ze státního příspěvku na výkon pěstounské péče. Nárok na tento příspěvek mají orgány sociálně-právní ochrany dětí, které uzavřely s pěstouny dohodu o výkonu pěstounské péče. (<http://valika.cz/wp-content/uploads/2014/05/pravni-a-financni-aspekty-doprovazeni.pdf> ze dne 29.6.2017)

Dávky pěstounské péče. Dávkami pěstounské péče jsou příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při ukončení pěstounské péče a příspěvek na zakoupení motorového vozidla. (Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková, 2014, s. 189-190)

Příspěvek při převzetí dítěte do péče je jednorázová dávka, která náleží pečující osobě. Příspěvek na úhradu potřeb dítěte je určen nezaopatřenému dítěti, které je svěřeno do pěstounské péče a vyplácí se pěstounovi. Může být poskytován i po dosažení zletilosti dítěte, nejdéle do 26 let věku, pokud nezaopatřené dítě trvale žije a podílí se na nákladech domácnosti, s osobou, která byla do dosažení zletilosti jeho pěstounem.

Odměna pěstouna je určena pro osoby pečující a osoby v evidenci. V případě společné pěstounské péče manželů je určena jen jednomu z nich. Jedná o opakovanou dávku, která je vyplácena měsíčně a její výše je určena počtem svěřených dětí a jejich zdravotním stavem. Je považována za příjem ze závislé činnosti a v souvislosti s daní z příjmu, se sociálním zabezpečením a veřejným zdravotním pojištěním.

Příspěvek při ukončení pěstounské péče je jednorázová dávka určená osobě, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči.

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla si může nárokovat pěstoun, který má svěřené do péče nejméně tři děti a pokud si koupil osobní auto nebo nechal opravit a nepoužívá ho pro výdělečnou činnost. (Novotný, Ivičičová, Syrůčková, Vondráčková, 2014, s. 189-190)

V souvislosti s pěstounskými dávkami probíhá diskuze nad vyživovací povinností prarodičů. Podle platné legislativy mají prarodiče vyživovací povinnost vůči svým vnoučatům a jejich nárok na pobírání pěstounských dávek je předmětem diskuzí. Nožířová (2012, s. 17) uvádí, že příbuzní pěstouni by měli být státem oceněni, a to nejen finančně. Upozorňuje na fakt, že tito lidé by si mohli v klidu užívat poklidného života, ale místo toho řeší výchovné obtíže svých vnoučat z pozice rodičů, a navíc se musí vyrovnávat se zklamáním, které jim přineslo vlastní dítě.

Možnosti ukončení pěstounské péče

Pěstounská péče podle občanského zákoníku „zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí.“ (§970, občanský zákoník). O zrušení pěstounské péče může soud požádat dítě, rodič nebo pěstoun. (§969, občanský zákoník).

5. Přínos pěstounské péče vykonávané příbuznými

Pěstounská péče vykonávaná příbuznými dítěte se může jevit jako nejlepší řešení pro dítě. Největším přínosem je bezesporu fakt, že se pěstoun a dítě znají, často mají navázaný blízký citový vztah. (Pazlarová, 2014, s. 150) Často se stává, že prarodič pomáhá s péčí o dítě od raného dětství a chrání dítě před špatným chováním rodiče. Dítě pak přijímá možnost žít s tímto prarodičem s úlevou. (Nadační fond J&T, 2014, s. 13) Dítě zná prostředí, do kterého přichází. Trauma spojené s odchodem z rodiny nebývá tak veliké. (Pazlarová, 2014, s. 150) Kromě uvedeného navázaného vztahu a citového pouta, může být další výhodou fakt, že dítě je informované a má zkušenost s pečující osobou. Nemusí tedy věnovat čas a energii k vytváření nových vztahů, k hledání si „svého místa“ v rodině a lépe přijímá nastalou změnu. (Nadační fond J&T, 2014, s. 13-14)

V situaci, kdy je dítě vychováváno příbuzným, mu zůstávají zachované i vazby se širší rodinou a vrstevníky. Má možnost vídat se s dalšími příbuznými a podnikat s nimi různé aktivity (př. je přítomno jejich návštěvám, s tetou, strýcem a jejich dětmi může jezdit na výlety, dovolené apod.).

Přirozené rodinné prostředí tímto zůstává zachované a není potřeba jej formalizovat, jak by to bylo nezbytné v případě pěstounské péče poskytované cizí osobou. (poznámka autorky). Příbuzný může žít ve stejném regionu, popř. i městě, odkud dítě pochází. V takovém případě dítě někdy nemusí měnit ani školu a zůstávají mu vztahy s kamarády, s učiteli a se spolužáky. Vše uvedené snižuje stres, který dítě prožívá po odchodu od biologických rodičů.

Zmíněné přínosy uvádí také Sinclair v knize *Fostering now*, kde se v kapitole věnované příbuzenské péči odkazuje na Huntonův výzkum (Hunt's review). K dalším výhodám uvádí větší šanci k udržení sourozenců pohromadě a vyzdvihuje fakt, že děti vnímají umístění u příbuzných lépe než u cizích, vztah pěstouna a dítěte je užší a tento typ pěstounské péče mívá delší trvání. „*She adds evidence that children see relative placements more positively than stranger placements, that carer and child may be closer in such placements, and that the placements themselves tend to last longer.*“ (Sinclair, 2005, s. 42)

Stejně tak kontakty s biologickými rodiči mají přirozenou formu, bývají často neplánované. To umožňuje zachování vztahu dítěte s biologickým rodičem a nemusí dojít k přerušování vztahového pouta mezi nimi. Můžeme to však označit za výhodu pouze v některých případech, s ohledem na individuální situaci rodiny a důvody, proč dítě nemohlo zůstat v péči

rodiče. Pozitivním dopadem může být větší motivace rodiče, aby si vyřešil své problémy a začal žít takovým způsobem, aby mohl znovu převzít dítě do vlastní péče.

Přínosem pro dítě v péči příbuzných je znalost rodinné historie a tím možnost vytvořit si reálnou rodinnou identitu. To platí v případě funkční rodiny, kdy dítě má k dispozici informace (fotografie, zážitky) a kontakty. Dítě ví, kdo je jeho rodina, jaké místo v ní zaujímá. Ví, kam patří. Děti vyrůstající u cizích (myšleno zprostředkovaných) pěstounů často trápí nedostatek informací o vlastní rodině. (Nadační fond J&T, 2014, s. 14)

V knize *Child-centered Foster Care* se uvádí, že v příbuzenské pěstounské péči je větší podíl dětí z etnických menšin a černochoů, kdy pěstouni pochází ze stejného rasového a kulturního prostředí. „*Overall they found a higher proportion of black and minority ethnic children in kinship care than in local authority care, with a better match of children to kinship care from the same racial and cultural background.*“ (Goodyer, 2011, s. 60) Také Sinclair uvádí, že příbuzenská pěstounská péče může pomoci vyřešit problém s umístěním dětí z minoritního etnika do pěstounské péče. (Sinclair, 2005, s. 42) V české literatuře jsme podobné srovnání nenašli a žádný ze studovaných výzkumů se na toto téma nezaměřoval.

Tématu příbuzenské pěstounské péče se věnuje výzkumná studie realizovaná v období 2014-2016 autorkami Sobotkovou a Mošťkovou. Odkazují se v něm mmj. na zahraniční výzkum autorek Bachhousové a Grahamové (2012), v rámci kterého pěstouni-prarodiče uváděli jako přínosy pěstounské péče fakt, že vnoučata obohacují jejich životy, umožňují jim prožít druhé rodičovství, zažívají pocit hrdosti, úspěchu a naděje na nový život. (Mošťovská, Sobotková, 2016)

Je třeba také zmínit výhody pěstounské péče oproti ústavní výchově, které jsou hlavně „*v lepších psychologických výsledcích pro děti, větší jednotě rodiny a vyšších životních šancích pro dospívající.*“ (Mošťovská, 2016, s. 191)

Výše uvedené výhody a přínosy však mohou současně vést k problémům, kterým se budeme věnovat na následujících řádcích.

6. Problematické oblasti příbuzenské pěstounské péče

Při svěřením dítěte do pěstounské péče příbuzných je třeba pamatovat i na možná úskalí a rizika, která tato forma péče může přinášet. V následujícím textu se věnujeme problematickým oblastem příbuzenské pěstounské péče a to z hlediska možných rizikových faktorů na straně pěstounů. Zamýšlíme se také nad možnými dilematy, která sebou pěstounská péče vykonávaná příbuznými přináší.

6.1 Rizikové faktory u příbuzenských pěstounů

Opakování nevhodných výchovných postupů je poměrně častým problémem, který se objevuje u pěstounské péče vykonávané příbuznými dítěte. Jak jsme se výše v textu zmiňovali, příbuzní děti neprocházejí odborným posouzením a není tedy zjišťováno, jaké mají výchovné schopnosti a podmínky pro péči o dítě. Snadno tedy může dojít k tomu, že prarodiče, kteří nezvládli výchovu svých vlastních dětí, se stávají pěstouny svých vnoučat a zvyšuje se tak pravděpodobnost opakování výchovných chyb.

Velkým problémem mohou také být **nevyřešené rodinné spory** a problémy jednotlivých členů, které narušují funkčnost vztahů v rodině. Je přínosné, a to nejen pro dítě, pokud si pečující příbuzní uvědomují své dřívější výchovné nedostatky a mají snahu je napravit třeba s pomocí odborníků.

S výše uvedeným souvisí **nedostatečné výchovné schopnosti**. Ty mohou být dané nižšími rozumovými schopnostmi pečující osoby. Je pravděpodobné, že tito lidé budou mít větší problémy se zajištěním plnění školních povinností dítěte. Z toho důvodu by měl být v rodině nebo blízkém okolí někdo, kdo dítěti pomůže vytvořit si návyky v učení, podpoří ho v motivaci a vůli učit se, popř. mu vysvětlí probíranou učební látku.

Výchovné schopnosti znamenají také naučit dítě základním životním hodnotám, umění řešit životní situace. Příbuzní při výchově často uplatňují výchovný model, kterým vychovali svoje děti, ale neuvědomují si, že přijaté dítě si prošlo těžkou životní situací, často je deprivované a potřebuje odlišný výchovný přístup přizpůsobený jeho aktuální potřebám. (Nadační fond J&T, 2014, s. 15-16)

Matějček (1999, podle Mošťovská, 2016, s. 191) poukazuje na **nebezpečí v možné přemíře lásky a shovívavosti**. Zkušenosti také ukazují, že prarodiče jako pěstouni mají větší potíže s vyhledáním odborné pomoci a přijetím rady a zkušenosti od druhých. Důvodem je nejen vyšší věk prarodičů, ale i fakt pokrevního příbuzenství, zejména důraz kladený na intimitu a nedotknutelnost rodiny, kterým si chrání své soukromí.

Pocit viny a vlastního selhání může stát na začátku osobní krize pěstouna. Příbuzní často přebírají děti do péče v důsledku nějaké rodinné tragédie, např. smrtelná nehoda rodičů, smrt rodiče z důvodu nemoci, rodič není schopen se o dítě starat v důsledku závažné nemoci nebo alkoholové či jiné závislosti, rodič nastupuje výkon trestu, apod. Pečující osoba se sama musí s nastalou situací vyrovnat a potřebuje pomoc a čas. Může dojít k tomu, že není schopen věnovat se plně dítěti, které také prožívá krizovou situaci spojenou se ztrátou rodičů, domova a bezpečného zázemí. Pěstoun nevidí potíže dítěte, ale nevnímá ani radostné okamžiky jeho života. Krize může mít krátkodobý charakter a pěstoun tak může zajistit řádnou péči o dítě.

Špatný zdravotní stav spojený s vyšším věkem nebo nemocí pěstouna je další rizikovou situací. S přibývajícím věkem může dojít ke zhoršení zdravotního stavu a pěstouni se ocitají v nejistotě, co bude s dětmi v případě, že se o ně nadále nebudou moci postarat. Často také zanedbávají vlastní zdraví, protože veškerý čas věnují dítěti a na sebe zapomínají. Takové zanedbávání péče o sebe sama však zvyšuje nejistotu jejich budoucí péče o dítě. (Nadační fond J&T, 2014, s. 15-16)

6.2 Dilemata příbuzenské pěstounské péče

V dostupné literatuře se setkáváme s různými úhly pohledu na jednu skutečnost, nacházíme rozpor mezi názory jednotlivých odborníků. Následující řádky jsou věnovány tématům, která se objevují v souvislosti s příbuzenskou pěstounskou péčí a není možné jednoznačně zvolit správné řešení mezi nabízenými možnostmi.

6.2.1 Možnosti umístění dítěte do různých typů péče

Současná praxe v oblasti umisťování dítěte mimo biologickou rodinu je ovlivněna legislativou (viz v předchozí kapitole věnované právním předpisům), která ukládá povinnost na prvním místě hledat možnost umístění dítěte v jeho vlastní širší rodině. V případě, že se nenajde vhodný příbuzný, který by dítě převzal do své péče, je možné dítě umístit do zprostředkované náhradní rodinné péče a teprve, pokud se pro dítě nenajdou vhodní náhradní rodiče, je možné umístit dítě do ústavního zařízení.

V návaznosti na výše uvedené rizikové faktory na straně příbuzenských pěstounů a s přihlédnutím k faktu, že v ČR chybí dostatečný počet pěstounů pro dlouhodobou pěstounskou péči, je třeba si položit otázku, zda uvedený postup je vždy v souladu se zájmem a potřebami dítěte.

Razantní odmítání ústavní výchovy nemusí být vždy nejlepším řešením pro dítě. Uvedeným dilematem se zabývá Škoviera ve své knize Dilemata náhradní výchovy.

Upozorňuje na fakt, že pro poměrně velkou skupinu dětí může být forma ústavní péče optimální. Ve svých tvrzeních se opírá o názory řady zahraničních autorů a cituje také Matějčka, který upozorňuje, na fakt, že v různých vývojových stádiích dítěte je třeba zvažovat vhodnost různých typů náhradní péče. Jedná se zejména o děti staršího školního věku, které prožili těžké životní situace ve svých biologických rodinách. Umístění takových dětí do nové rodiny jim může přinést takové emocionální a sociální nároky, které nebudou schopny zvládnout. Hrozí jim tak prožitek dalšího životního traumatu. (Škoviera, 2007, s. 34-37) „*Pro člověka ve starším školním věku a v adolescenci může být časově limitovaný pobyt v zařízení, které má pevný režim, užitečný.*“ (Škoviera, 2007, s. 37)

6.2.2 Kontakt dítěte s biologickými rodiči

Udržování a podpora kontaktu dítěte v náhradní výchově s biologickými rodiči je velmi složitá a diskutabilní otázka, která by vydala na samostatnou knihu. Domníváme se však, že je vhodné se tomu tématu alespoň okrajově věnovat.

I mezi odborníky se můžeme setkat se dvěma úhly pohledu, mezi kterými se těžko hledá shoda. Na jedné straně je to silné prosazování důležitosti a nezastupitelnosti biologické rodiny, např. u autorek Vrtbovská (NATAMA), současná ombudsmanka Šabatová nebo olomoucké autorky Štěrbová, Kalábová. (Sobotková, Očenášková, 2014, s. 30) Na druhé straně autorky jako Očenášková či Sobotková poukazují na výsledky vlastních i zahraničních výzkumů.

„Zkušenosti pěstounů ukazují, že kontakty s biologickými rodiči často narušují křehkou psychickou rovnováhu dítěte, které si zvyká v pěstounské rodině, i jeho další výchovu. Mnozí rodiče dětí, které jsou v pěstounské péči, ohrožovali zdravý psychický a fyzický vývoj dítěte, neuspokojovali jeho základní biologické a psychické potřeby.“ (Sobotková, Očenášková, 2014, s. 30)

Kontakt dítěte s rodičem v příbuzenské pěstounské péči má svá specifika. Většinou probíhá v domácnosti pěstouna, kde rodič sám vyrůstal. Může častěji docházet k porušování nastavených pravidel kontaktu. Příbuzný pěstoun může bránit rodiči v kontaktu z důvodu nedořešených sporů. Pro bezpečný kontakt dítěte s rodičem je však zásadní podpora ze strany pěstouna. Je důležité na tom s pěstounem pracovat v tom smyslu, aby pochopil, že dítě může mít k rodiči jiný vztah než on sám. Pěstoun potřebuje podpořit v tom, aby o rodiči mluvil pozitivně nebo alespoň neutrálně. A také nabídnout dítěti prostor, ve kterém se spolu mohou bavit o rodinné historii, ukázat dítěti fotografie, vyprávět mu příběhy z dětství jeho rodiče apod.

Pěstouni se mohou setkat s atakou od rodičů, kteří se nesmířili s odebráním dítěte a vyčítají pěstounům, že jim „ukradli“ dítě. Je třeba se umět vypořádat s pocitem

nespravedlnosti, kterou cítí. Místo poděkování se jim dostává výčitek. (Nadační fond J&T, s. 56-59)

Každá rodina je jedinečná a každý vztah dítěte a biologického rodiče má svou historii a vývoj. Při nastavování kontaktu dítěte s jeho rodičem je třeba postupovat s ohledem na tato specifika a v opravdovém zájmu dítěte. V mnoha případech dochází totiž k naplnění potřeb rodičů, popř. naplnění obvyklé praxe bez zvážení toho, co je nejlepší pro samotné dítě. (vlastní názor autorky vycházející z pracovní zkušenosti). Podobně se vyjadřuje i Uhlířová v časopise Sociální práce, kde uvádí: „*Pamatujme, že závažná rozhodnutí o vztahu rodiče s dítětem musí brát na zřetel přání/názor dítěte.*“ (Uhlířová, 2015, s. 44) Je důležité myslet na to, že dítě má právo na svůj názor, protože se jedná o jeho život a jeho vztahy. Některé děti se svými rodiči mít kontakt nechtějí, ale stejně tak jsou děti, které mají zájem o udržení vztahu se svými rodiči. V rámci posuzování situace dítěte je třeba k odbornému posouzení sociálního pracovníka přičíst současně přání dítěte. K nastavení intenzity kontaktů dítěte s rodiči využívá autorka pyramidu, kde základnu tvoří otevřená komunikace o biologické rodině dítěte, která vede k posílení důvěry mezi pěstounem a dítětem. Umožňuje dítěti sdílení pocitů, poznání rodinné historie i prolomení tabu spojená s vlastní rodinou. Uprostřed pyramidy je hledání rodinných kořenů, které má pomoci dítěti pochopit kým je a jaký je ten jeho příběh. Ve vrcholu pyramidy je pak vztah s biologickými rodiči směřovaný k vytvoření kvalitního vztahu, popř. vedoucí k návratu dítěte do rodiny. (Uhlířová, 2015, s. 44-45)

6.2.3 Osobní péče pěstouna

Autorky Sobotková a Očenášková (2014, s. 6) poukazují na současný trend v oblasti náhradní rodinné péče, který se zaměřuje na pojem „rodičovství“. V souladu se zahraničními trendy je kladen důraz na fakt, že dítě má jen jednoho rodiče a pěstouni by si tak k dítěti neměli „nárokovat“ rodičovský vztah. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí platná od ledna 2013 označuje pěstouna jako osobu pečující o dítě. Termín rodič je pak používán výhradně jako označení biologického rodiče. Ovšem mezi pojmy „pečovat“ a „být rodičem“ je rozdíl.

Pečovat o dítě znamená postarat se o něj a zajistit mu základní potřeby, což může poskytnout i ústavní péče. Dítě však kromě péče potřebuje také lásku a být vychovááno. V rámci výchovy dochází k formování osobnosti dítěte, k předávání hodnot, a to je založeno na vzájemném působení dítěte a rodiče. Pokud výchovu nezajišťuje biologický rodič, je nezbytné, aby jeho místo zaujal někdo jiný, kdo dítěti dá zažít pocit, že je milováno a má svoji jedinečnou hodnotu. (Koluchová, Sobotková, 2004 podle Sobotková, Očenášková, 2014,

s. 17). Tento fakt je podpořen i názorem Matějčka, který uvádí, že „*lze pokládat za prokázané, že dítě samo za rodiče přijímá toho, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chová, a nikoliv toho, kdo se tak nechová a své rodičovství prokazuje pouze úředním potvrzením rodičovství biologického.*“ (Matějček, 1999, s. 61)

Podle Matějčka (1999, podle Sobotková, Očenášková, 2013, s. 15) je základem dobrého rodičovství vnitřní psychologické přijetí dítěte a v tomto bodě jsou si všichni rodiče, myšleno vlastní, nevlastní či náhradní, rovni. Úkolem rodiče je přijmout dítě, což znamená akceptování dítěte bez výhrad, se všemi nedostatky, bezpodmínečnou lásku k dítěti a plnou citovou angažovanost ve vztahu k jeho vývoji. (Sobotková, Očenášková, 2013, s. 15-16)

7. Sociální práce s náhradní rodinou podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí

V této kapitole se budeme podrobněji se věnovat metodám, které sociální pracovníci využívají při práci s pěstounskými rodinami v rozsahu, který stanovuje zákon. Veškerá činnost musí směřovat k naplnění zájmu a potřeb dětí svěřených do pěstounské péče. Je třeba klást důraz na individuální přístup a budovat s klienty vztah založený na vzájemné důvěře a respektu.

7.1 Sociálně-právní poradenství

Sociálně-právní poradenství poskytuje sociální pracovník z OSPOD nebo neziskové organizace. Je to důležitá součást doprovázení, jehož cílem má být poskytnutí pravdivých informací klientovi, a to srozumitelným způsobem. Zahrnuje také podporu a povzbuzování klienta a pomoc s plánováním aktivit v průběhu pěstounství. (Sborník, Salačová a kol., 2015, s. 250)

Součástí každého setkání s klientem je rozhovor jako základní metoda sociální práce.

7.2 Vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a individuální plán ochrany dítěte

Individuální plánování je významným nástrojem při práci s ohroženým dítětem. Od ledna 2013 mají obecní úřady obcí s rozšířenou působností povinnost zpracovat individuální plán ochrany dítěte (dále IPOD) a to na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny (dále vyhodnocení situace). Zaměření a rozsah vyhodnocování situace a obsah IPOD je stanoveno ve vyhlášce č. 473/2012, o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Vyhodnocení situace se zaměřuje na zjištění potřeb dítěte a míru jejich naplnění v rodině, zhodnocení silných stránek rodičů či osob zodpovědných za výchovu, zjištění postavení dítěte v rámci širší rodiny a vyhodnocení míry ohrožení dítěte. Získané informace slouží jako podklad pro tvorbu IPOD. Vyhodnocení se pravidelně opakuje, minimálně jednou za šest měsíců.

Hlavním cílem IPOD je vymezit příčiny ohrožení dítěte a stanovit opatření vedoucí k jeho ochraně, poskytnout pomoc rodině ohroženého dítěte a přijmout opatření k posílení

funkcí rodiny. Je stanoven časový plán pro realizaci opatření a realizace probíhá ve spolupráci s rodiči nebo osobou, které je dítě svěřeno do péče, s dítětem a příslušnými odborníky. IPOD se vytváří na začátku poskytování sociálně-právní ochrany dítěte, nejpozději do jednoho měsíce a dále se průběžně aktualizuje dle potřeby. V náhradní rodinné péči na IPOD navazuje obsah dohody o výkonu pěstounské péče. Služby poskytované v rámci dohody rodině musí být v souladu s naplňováním potřeb dítěte. <http://www.knihovnanrp.cz/cz/nahradni-rodinna-pece/dite-v-nrp/individualni-plan-ochrany-ditete/> z 22.6.2016

7.3 Sledování výkonu pěstounské péče a doprovázení

Sledování výkonu pěstounské péče je zajišťováno sociálními pracovníky na příslušném OSPOD. Způsob výkonu je stanoven v zákonu o sociálně-právní ochraně dětí v §19, odst.4, který uvádí povinnost sociální pracovníce navštěvovat rodinu kde dítě žije, nejméně jednou za tři měsíce v období prvních šesti měsíců péče a následně podle potřeb dítěte, nejméně však jednou za šest měsíců. Obsah kontrolní návštěvy není zákonem stanoven. Setkání se zaměřuje zejména na zjištění aktuální situace v rodině, zmapování změn, zjištění funkčnosti pěstounské péče po stránce vztahové, sociální, ale i finanční a materiální. V rámci návštěvy bývá veden rozhovor s dítětem, který se zaměřuje na vztah pěstouna a dítěte a na další vztahy dítěte se širší rodinou pěstouna, vztah dítěte k biologickým rodičům, ke kamarádům apod. Sociální pracovníce zjišťuje, jak se dítěti daří ve škole, jaké řeší problémy, nabízí možnosti řešení. Zjištěné informace jsou zpracovány do zprávy, která je zasílána příslušnému soudu. V případě zjištění zásadních nedostatků, může sociální pracovníce využít restriktivní opatření nebo soudu navrhnout ukončení výkonu pěstounské péče. (z pracovní zkušenosti autorky)

Naplňování dohody o výkonu pěstounské péče má za povinnost sledovat obecní úřad obce s rozšířenou působností, obecní úřad, krajský úřad nebo pověřená osoba, a to v případě, že je uzavřena dohoda o výkonu pěstounské péče. Zaměstnanec uvedených organizací má povinnost být v osobním styku s pěstounem a s dětmi svěřenými do jeho péče a to minimálně jednou za dva měsíce. O průběhu pěstounské péče zpracovává zprávu a jednou za šest měsíců ji posílá na OSPOD, kde má pěstoun trvalý pobyt. (zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b, odst. 5)

Pro uvedený způsob práce s rodinou se vžil termín doprovázení. V dalším textu budeme pojmem doprovázení označovat právě tuto činnost.

„Doprovázením se rozumí podpora, kontrola a vzdělávání při výkonu náhradní rodinné péče. Doprovázení je kontinuální a probíhá po celou dobu výkonu pěstounské, osvojitelské, resp. poručnické péče.“ (Semerádová, Zachařová, Černá a kol., 2011, s. 5)

Nejdůležitějším principem při doprovázení je podpora náhradní rodiny, a to jak jednotlivých členů, tak i rodiny jako celku. Je tedy důležité, aby pracovník skutečně udržoval osobní kontakt při návštěvách a s dítětem i pěstouny měl navázaný vztah.

Jak je výše uvedeno, odpovědnost za sledování výkonu pěstounské péče nese sociální pracovník OSPOD. Doprovázející pracovník však také vykonává kontrolní činnost a to tím, že zjišťuje, zda jsou plněny domluvené cíle v souladu s naplňováním individuálního plánu péče o dítě a zda pěstouni dodržují vlastní vzdělávací plán. Pracovník má také oznamovací povinnost vyplývající z trestního zákoníku.

Posledním principem je pak vzdělávání pěstounů, které vede k posilování a zvyšování kompetencí pěstounů. Umožňuje jim lépe reagovat na potřeby dětí, které se v průběhu času mění a tím jsou na pěstouny kladeny nové nároky v oblasti výchovy a zabezpečení zdravého vývoje dítěte po všech stránkách. (Semerádová, Zachařová, Černá a kol., 2011, s. 6-7)

„Průvodce, který pracuje nejen s příbuznými pěstouny, ale také s dětmi svěřenými do pěstounské péče, tedy s celým systémem rodiny, by měl rodinu citlivě a s respektem doprovázet na její životní cestě, kontrolovat zákonem dané povinnosti, nabízet další služby, které rodině mohou její situaci ulehčit a posunout ji v jejím vývoji.“ (Sborník, Salačová a kol., 2015, s. 250)

Služba doprovázení má dvojí poslání a to podporu rodinám a dále preventivní přístup. Prevence je důležitá zejména v rodině, která přijímá další dítě a je potřeba připravit se na změny a s tím spojené problémy. Důležitá je prevence také v případech přijetí traumatizovaných či citově deprivovaných dětí.

„Intenzivní dlouhodobá spolupráce by měla rodinu dovést k posílení kompetencí a samostatnosti.“ (Autorský kolektiv. Rozum a cit, z. s., 2014, s. 11)

7.4 Případová konference

„Případová konference je plánované a koordinované společné setkání klienta, jeho rodiny a všech, kteří pro ně představují, nebo mohou představovat, podpůrnou síť. Cílem setkání je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte. Výstupem je individuální plán péče.“ (manuál k případovým konferencím, 2011, s. 9)

Případovou konferenci je možné využít jako preventivní nástroj při práci s rodinou nebo pokud chceme s rodinou navázat intenzivnější spolupráci při společné snaze k dosažení cíle. Nejčastěji je však využívána jako nástroj pro řešení nepříznivých životních situací v rodině, kdy je třeba vyhodnotit situaci dítěte a rodiny a získat informace z více zdrojů, kdy vzniká potřeba sjednotit a koordinovat postup zainteresovaných osob, kdy je třeba učinit zásadní rozhodnutí v životě dítěte, zejména v případě, kdy hrozí jeho odebrání z rodiny. V oblasti náhradní rodinné péče se případová konference využívá v situacích, kdy tato forma péče je obtížná, selhává nebo se jeví jako nezdařená. (manuál k případovým konferencím, 2011, s. 13). Může se použít v situacích, kdy rodina prochází velkou změnou, např. dítě se vrací do biologické rodiny nebo je situace v rodině zamotaná a není možné najít řešení za použití jiných metod sociální práce. (sborník, Salačová, L. a kol., 2015, s. 251)

7.5 Respitní péče

Respitní péče je termín používaný v oblasti sociálních služeb a označuje zajištění odpočinku pro pečující osobu. Je to tedy odlehčující služba v rámci, které je zajištěna plnohodnotná péče o svěřenou osobu, tj. o dítě nacházející se v pěstounské péči a to po dobu odpočinku pěstounů. Ti mají nárok na 14 dní odpočinku v případě, že dítě, o které pečují je starší 24 měsíců. Hlavním cílem respitní péče je prevence syndromu vyhoření u pěstounů. Ve spolupráci s klíčovým pracovníkem vybírá pěstoun nejvhodnější formy pobytu pro děti s ohledem na jejich zdravotní i psychický stav. Rodinná dovolená není považovaná za formu respitní péče. (Kolektiv autorů, sborník příspěvků, 2015, s. 211-213)

8. Další možnosti služeb pro rodiny s dětmi v obtížných životních situacích

V obtížných životních situacích mohou rodiny s dětmi využívat i služby, které nejsou upraveny v legislativě. Mají jim pomoci k aktivizaci vlastních možností a podpořit je v řešení jejich problémů.

8.1 Terapie

Individuální nebo rodinná terapie je vhodnou metodou při zvládnání traumatu, při zvládnání pocitů viny nebo strachu z budoucnosti. Využít ji mohou pěstouni i dítě. Terapie jim může pomoci odžít a pochopit citlivá témata a vytvořit si nové vzorce chování, což má za následek zlepšení fungování rodiny. (Sborník, Salačová a kol., 2015, s. 251)

8.2 Rodinná konference

Základní myšlenkou rodinné konference je ponechání odpovědnosti za vlastní situaci na rodině, která by měla využít všech dostupných zdrojů nejen z okruhu rodiny, ale i širšího okolí.

„Rodinná konference (dále jen RK) je setkání rodiny a dalších osob okolo rodiny (příbuzní, sousedé, přátelé, zástupci komunity atd.) s cílem společně najít řešení problému v rodině tak, aby bylo zajištěno bezpečí dítěte a posílily se kompetence samotných členů rodiny. Pojmem rodinná konference rozumíme celý proces, který začíná nabídkou RK rodině, rozšiřováním kruhu blízkých, organizací konference až po samotné setkání rodiny.“ (metodika rodinných konferencí, s. 9)

„Rodinná konference vychází z principu ponechání odpovědnosti za vlastní situaci na rodině jako takové– přístup přináší pouze postupy, které umožňují aktivizovat vlastní rozhodování a zdroje vedoucí k řešení, podporuje a zplnomocňuje rodinu (nukleární i širší) v tom, aby si v první fázi řešení svého problému uměla pomoci sama a využila k tomu to nejpřirozenější – sílu, možnosti a zdroje celé rodiny a širšího okolí, tedy přirozených vazeb komunity.“ (metodika rodinných konferencí, s. 9)

8.3 Mediace

„Mediace je metoda řešení konfliktu komunikací, při níž neutrální kvalifikovaná osoba pomáhá účastníkům konfliktu ve vzájemném dorozumívání, jehož cílem je dosažení jejich spokojenosti s procesem a výsledkem řešení konfliktu.“ (Holá, 2003, s. 52) Mediace nebývá

v rámci náhradní rodinné péče příliš využívána. Použitelná se jeví v situacích, kdy není možné svolat případovou či rodinnou konferenci, např. u rodinných sporů mezi prarodiči a rodiči dítěte. Základem fungující mediace je ovšem snaha obou stran dosáhnout dohody nebo alespoň zlepšení stavu. Cílem mediace je totiž nalezení takového řešení, které bude přijatelné pro všechny zúčastněné strany. (sborník, Salačová, L., 2015, s. 252)

8.4 Asistovaný kontakt

Kontakt dítěte s biologickou rodinou je jedním ze základních práv dítěte. Podporovat taková setkání je povinností pěstouna, který se k tomu zavazuje v Dohodě o výkonu pěstounské péče. Při kontaktu dítěte s biologickou rodinou je třeba vždy klást důraz na bezpečí dítěte. (Vlčková, 2015, s. 2) Rodiče mají právo na kontakt s dítětem i v případě, že dítě je svěřeno do pěstounské péče. „*Cílem asistovaného kontaktu je umožnění dítěti setkávání se s biologickým rodičem v bezpečném prostředí, tak často, jak to dítě potřebuje a takovým způsobem, který dítěti umožňuje strávit tento čas s rodičem pozitivně. Asistovaný kontakt tak přispívá ke zdravému vývoji dítěte, v některých případech může být i terapeutickým prostředkem.*“ (Vlčková, 2015, s. 6) Asistovaný kontakt probíhá na neutrální půdě a účastní se ho předem dohodnuté osoby, o kterých dítě ví. U malých dětí bývá přítomný i pěstoun. Setkání koordinuje prostředník, který zajišťuje bezpečný průběh setkání s ohledem na potřeby dítěte. Je to osoba, která komunikuje se všemi zúčastněnými stranami. Pro dítě je důležitý vztah mezi pěstouny a rodiči. Měl by být založen na vzájemném respektu a bez konfliktů. To umožní dítěti cítit se součástí obou rodin. Zvlášť složitá je situace v příbuzenských pěstounských rodinách, kdy pěstouny jsou nejčastěji prarodiče dětí. Kontakt s biologickými rodiči bývá od začátku pěstounské péče, jeho četnost a průběh bývá nahodilý, nekoordinovaný a na dítě může mít neblahé účinky. (Vlčková, 2015, s. 10-17)

8.5 Zařízení pro výkon sociálně-právní ochrany dětí

Zařízení pro výkon sociálně-právní ochrany dětí jsou definována v §39-43 zákona o SPOD a patří sem zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory, zařízení odborného poradenství pro péči o dítě a zařízení sociálně-výchovné činnosti. Tato zařízení mají pomoci k dosažení cílů vytyčených pro oblast sociálně-právní ochrany dětí. (<https://www.epravo.cz/top/clanky/zarizeni-socialne-pravni-ochrany-15588.html> ze dne 29. 6. 2017) Mohou je zřizovat fyzické osoby, právnické osoby, obce a kraje v samostatné působnosti, pokud mají pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. (§39, odst. 2, zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)

„Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dále jen ZDVOP, poskytují ochranu a pomoc dětem, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo jsou-li jejich životy nebo příznivý vývoj nebo základní práva vážně ohroženy, a dětem týraným či zneužívaným.“
(<http://slovník.mpsv.cz/zarizeni-pro-deti-vyzadujici-okamzitou-pomoc-zdvop.html> ze dne 29. 6. 2017) Dítě má zajištěné ubytování, stravu, oblečení. Je mu poskytnuta zdravotní péče, včetně psychologické a výchovné podpory. Dítě může využít psychologické pomoci a poradenství, které je určeno i jeho rodičům. Přijetí do ZDVOP je možné na základě rozhodnutí soudu, žádosti OSPOD, rodičů či samotného dítěte. V zařízení smí dítě pobývat nejdéle tři nebo šest měsíců (záleží na důvodech umístění), pokud je to v zájmu dítěte může dojít k prodloužení až na jeden rok. Počet dětí nesmí být vyšší než 28 v jednom zařízení. Náklady hradí rodiče prostřednictvím příspěvku na úhradu pobytu a péče, který stanovuje zákon. (<http://slovník.mpsv.cz/zarizeni-pro-deti-vyzadujici-okamzitou-pomoc-zdvop.html> ze dne 29. 6. 2017)

Výchovně-rekreační tábory pro děti jsou zaměřeny zejména na ohrožené děti, jak je definuje §6, zákona o SPOD. Probíhá většinou o letních prázdninách a dítě se ho může zúčastnit na základě žádosti rodičů a jejich souhlasu. Smyslem tábora je výchovně působit na děti tak, aby došlo k odstranění nebo potlačení poruch chování a dále je kladen důraz na osvojení si hygienických a společenských návyků. (§43, zákona č.359/1999 Sb, o sociálně-právní ochraně dětí)

Zařízení sociálně výchovné činnosti nabízí dětem ohroženým podle §6 programy, které jsou zaměřené na využití volného času, na zlepšení sociálních dovedností a na výchovnou činnost.

Zařízení odborného poradenství pro péči o dítě se zaměřují na řešení vztahů mezi rodiči a dětmi a na rodiny se zdravotně postiženým dítětem. Rodiče mohou získat informace z oblasti výchovy a výživy dětí a dále rady v problémových oblastech péče o děti, které mohou mít mezigenerační, sociální či rodinný charakter. Tato zařízení také zprostředkovávají nebo poskytují poradenské služby osobám, které mají zájem stát se pěstouny či osvojiteli. (<http://slovník.mpsv.cz/zarizeni-pro-deti-vyzadujici-okamzitou-pomoc-zdvop.html> ze dne 29. 6. 2017)

9. Organizace věnující se oblasti náhradní rodinné péče v olomouckém regionu

Rodinám, které vychovávají děti v náhradní rodinné péči, se věnují jak státní, tak i nestátní organizace. O jejich činnosti se rozepisujeme více na následujících řádcích.

9.1 Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Stát zajišťuje péči o náhradní rodiny prostřednictvím orgánů sociálně-právní ochrany dětí, které jsou součástí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Činnost sociálních pracovníků je stanovena v zákoně o sociálně právní ochraně dětí a spočívá zejména ve vyhledávání a vedení evidence osob vhodných stát se pěstouny a současně vyhledávání a vedení evidence dětí, jejichž životní situace vyžaduje umístění do náhradní rodinné péče. Sociální pracovníce také podává soudu návrhy na svěřením dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče a sleduje jejich další vývoj. Návštěvy v rodinách se musí uskutečnit alespoň jednou za šest měsíců. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) Obsahem návštěvy, která probíhá v domácnosti pěstounů, je zjištění aktuální situace v rodině a také rozhovor s dítětem. O zjištěných skutečnostech informuje sociální pracovníce soud. Návštěvy mají tedy spíše kontrolní charakter. Spolupráce s rodinou může mít ještě jednu rovinu a to v případě, kdy je s pěstouny uzavírána dohoda o výkonu pěstounské péče. V takovém případě sociální pracovníce funguje jako klíčový pracovník a do rodiny dochází alespoň jednou za dva měsíce. Její činnost by měla mít podpůrný a doprovázející charakter.

Je otázkou, zda je to prospěšné pro samotnou práci s pěstouny, neboť dochází ke konfliktu mezi dvěma rozdílnými funkcemi, které vykonává jedna sociální pracovníce, popř. pracovníci jednoho úřadu. (názor autorky)

9.2 Neziskové organizace pověřené výkonem sociálně-právní ochrany dětí v olomouckém regionu

Poskytovat služby rodinám s dětmi v náhradní rodinné péči mohou také fyzické a právnické osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí podle §48 zákona č. 359/1999 Sb., o SPOD. Pověření uděluje krajský úřad na základě podání písemné žádosti a po splnění zákonem stanovených podmínek. Rozsah činnosti pověřených osob stanovuje tento

zákon v §48, odst. 2. Pověřené osoby mohou vykonávat poradenskou a preventivní činnost a aktivity zaměřené na ochranu dětí před škodlivými vlivy a předcházení jejich vzniku, zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany (př. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti apod.), uzavírat smlouvy o výkonu pěstounské péče, zajišťovat odborné přípravy pro žadatele o zprostředkování náhradní rodinné péče, poskytovat výchovnou a poradenskou péči osobám, se kterými mají uzavřenou dohodu, vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se náhradními rodiči a vyhledávat děti, které potřebují péči v náhradní rodině. (§48 zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

V olomouckém regionu působí níže uvedené organizace. Některé z nich mají v Olomouci již dlouhou tradici, jiné vznikly teprve v reakci na novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

9.2.1 ISIS Olomouc

ISIS je občanské sdružení pro pomoc náhradním rodinám. Vzniklo v roce 1992 z podnětu pracovníků Sdružených zařízení pro péči o dítě v Olomouci. Původní název ISIS – pro pomoc dětem bez domova byl v roce 2007 změněn na současný název. V roce 2002 získalo sdružení pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Členy sdružení tvoří pěstouni, odborníci z různých pomáhajících profesí, kteří se věnují náhradní rodinné péči, studenti psychologie a představitelé státních institucí, se kterými má sdružení navázanou spolupráci a dále příznivci a přátelé sdružení a také mladí dospělí, kteří vyrostli v pěstounské péči nebo dětských domovech. Předsedkyní sdružení byla od jejího vzniku až do roku 2004 prof. Jarmila Koluchová. Od roku 2006 je předsedou pan Radek Schlesinger, který je současně pěstounem.

Sdružení spolupracuje se zahraničními odborníky, zejména z Velké Británie. Hlavní spolupracovnicí je paní Alice Sluckin, odbornice v oblasti sociální péče zaměřené na rodiny s dětmi. Úzkou spolupráci udržují např. s brněnským Sdružením pěstounských rodin nebo se sdružením Rodina sv. Zdislavy, které působí ve Zlínském kraji. <http://isis-olomouc.cz/onas/historie-isis/> ze dne 22.6.2016

Sdružení ISIS je jedinečné v tom, že se úzce specializuje na pomoc náhradním rodičům, zejména pěstounům. Poskytuje odborné i odlehčovací služby s důrazem na prevenci problémů vznikajících v rodině. Odborné služby zahrnují psychologické poradenství, vzdělávání náhradních rodičů, speciální program pro děti a dospívající, svépomocné skupiny, telefonická krizová intervence. V rámci odlehčující služby nabízí hlídání dětí v herně, výtvarné aktivity a doučování dětí. ISIS pro náhradní rodiny pořádá víkendové pobyty, které mají poradensko-

vzdělávací charakter, dále kluby pěstounů, výlety, víkendové akce. Pro pracovníky v náhradní rodinné péči a studenty příslušných oborů zajišťuje kvalifikační kurz. <http://isis-olomouc.cz/onas/zakladni-informace/> ze dne 22.6.2016. Sdružení uzavírá s rodinami dohody o výkonu pěstounské péče a zajišťuje jim doprovázení a další výše uvedené služby.

9.2.2 Středisko sociální prevence Olomouc

Je příspěvková organizace Olomouckého kraje. V roce 2013 získala pověření k uzavírání dohod s pěstouny v souladu se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí. Možnost uzavřít dohodu nabízí na všech pracovištích v kraji a doprovází i pěstouny na přechodnou dobu. V rámci uzavřených dohod nabízí vzdělávání pěstounů, asistenci při kontaktu dítěte s biologickou rodinou, odbornou pomoc pěstounům, pomáhají se zajištěním krátkodobé osobní péče o dítě a přispívají pěstounům na čerpání respitní péče. (<http://ssp-ol.cz/socialne-pravni-ochrana-deti/dohody-o-vykonu-pestounske-pece/> ze dne 11. 2. 2017)

9.2.3 Maltéžská pomoc Olomouc

Maltéžská pomoc je nestátní nezisková organizace a je obecně prospěšnou společností. Jejím zřizovatelem je Velkopřevorství Suverenního řádu Maltéžských rytířů. Cílem organizace je *„služba trpícím a potřebným v duchu křesťanské lásky k bližnímu.“* (<http://www.maltezskapomoc.cz/co-delame#siteNav> ze dne 8.10.2016). Na území České republiky poskytuje služby ve dvanácti centrech. Služby jsou poskytovány lidem z různých cílových skupin, vždy však naplňují poslání pomoci potřebným. V olomouckém centru nabízí pěstounským rodinám službu doprovázení a také pořádají vzdělávací kurzy pro pěstouny. Služba je určena pěstounským rodinám, které žijí v působnosti obce s rozšířenou působností a mají dítě ve standardní pěstounské péči, nikoliv v pěstounské péči na přechodnou dobu.

Při uzavření dohody o výkonu pěstounské péče nabízí pěstounům a jejich dětem službu doprovázení, výchovnou a poradenskou péči, mohou zajistit krátkodobou péči o dítě, mají možnost zprostředkovat pomoc psychologa, do rodin mohou docházet dobrovolníci. Pěstounům nabízí možnost vzdělávání i setkávání se s jinými pěstounskými rodinami. O prázdninách pořádají letní tábor pro děti. (<http://www.maltezskapomoc.cz/co-delame#siteNav> ze dne 8.10.2016)

9.2.4 Dobrá rodina

Dobrá rodina je obecně prospěšná společnost založená v prosinci 2013. Svoje služby zaměřuje na pěstounské rodiny, a to po celé České republice. V každém regionu pracuje koordinátor, který řídí doprovázející pracovníky a zajišťuje aktivity organizace. Dobrá rodina zajišťuje nejen uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče, ale její činnost zahrnuje i vyhledávání a odbornou přípravu náhradních rodičů. Do svých aktivit zapojují i dobrovolníky, kteří pomáhají s realizací jednorázových aktivit, zajišťují doučování dětí v pěstounských rodinách nebo pomáhají při hlídání dětí či doprovodu na kroužek. (<http://www.dobrarodina.cz/co-delame> ze dne 11. 2. 2017)

9.2.5 Náruč dětem

Spolek Náruč dětem z.s. se věnuje podpoře pěstounské péče a posílení institutu rodiny, a to zejména šířením informací z oblasti náhradní rodinné péče, sociálně-právní ochrany dětí, podporují pěstounské rodiny a uzavírají s nimi dohody o výkonu pěstounské péče, dohody uzavírají i pěstouny na přechodnou dobu. K dalším činnostem spolku patří pořádání školení, besed, beneficí, rodinných konferencí a pobytových akcí. (<http://www.narucdetem.cz/kdo-jsme/vice-o-naruci-detem> ze dne 11. 2. 2017)

9.2.6 Triada Brno

Triada Brno je nevládní nezisková organizace, která vznikla v roce 2003. V rámci své činnosti poskytuje sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi a současně je pověřenou osobou k výkonu SPOD. Věnuje se poradenství v oblasti náhradní rodinné péče, zajišťuje odborné přípravy na přijetí dítěte do osvojení nebo pěstounské péče a na základě uzavřené dohody vykonává odborné doprovázení pěstounské péče. Jeden z programů organizace má název Pěstounská péče a osvojení aneb Děti separované od rodičů. „*Posláním programu je podpora a rozvoj forem alternativní péče o děti, které jsou umístěny mimo své přirozené rodinné prostředí tak, aby byl zachován a rozvíjen jejich vrozené vztahy a perspektivně umožněn návrat do rodiny. Důraz je kladen zejména na profesionalizaci pěstounské péče a rozvoj dalších alternativních forem pomoci a podpory dítěti a jeho rodičům.*“ (http://www.triada-centrum.cz/index.php?menu=pro_pp_info ze dne 11. 2. 2017) Smyslem programu je docílit snížení počtu dětí v ústavní výchově, a naopak rozšíření možností umístění dítěte do náhradní rodinné péče a dále publikační, vzdělávací a osvětovou činností přispívat ke zvýšení informovanosti o situaci dětí ohrožených a žijících mimo vlastní rodinu

u laické i odborné veřejnosti a také zvyšovat kvalitu péče o tyto děti. Součástí tohoto programu je i pravidelné pořádání celostátního semináře s názvem Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů (v letech 2001-2009 pod názvem Aktuální otázky náhradní rodinné péče). (http://www.triada-centrum.cz/index.php?menu=pro_pp_info ze dne 11. 2. 2017)

10. Výzkumné šetření zaměřené na příbuzenskou pěstounskou péči

V této části jsme se zaměřili na praktické zpracování tématu diplomové práce. Nejprve jsme si stanovili cíl výzkumného šetření a formulovali výzkumný problém. Dále se věnujeme popisu použitých metod a souboru respondentů, na které navazujeme analýzou získaných informací a jednotlivých odpovědí výzkumného šetření. Vše uzavíráme diskuzí, která je věnována hlavním tématům výzkumného šetření.

10.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je zjistit přednosti a úskalí příbuzenské pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků státních i nestátních organizací zabývajících se pěstounskou péčí.

Formulace výzkumného problému

Pěstounská péče vykonávaná příbuznými dítěte je v současnosti nejvíce rozšířenou formou pěstounské péče v České republice. Pěstouni spolupracují se státními i nestátními organizacemi, které jim pomáhají zajistit dítěti vhodné výchovné prostředí.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí umožňuje pěstounům čerpat širokou škálu podpůrných služeb, současně však na ně klade větší míru povinností. Z pohledu sociálních pracovníků je možnost čerpat podporu a odbornou pomoc základním předpokladem ke kvalitně poskytované pěstounské péči. V legislativní rovině je kladen důraz zejména na pěstounskou péči vykonávanou pěstounem bez příbuzenského vztahu k dítěti, který je zprostředkován přes krajský úřad a musí splňovat kritéria stanovená zákonem. Důvody výrazného nepoměru v počtu mezi klasickými a příbuzenskými pěstouny jsou dány chybějící sítí profesionálních pěstounů v kombinaci s ústupem podpory umístění dětí do ústavních zařízení. Příbuzenská pěstounská péče je aktuálně často využívaná možnost umístění dítěte do náhradního rodinné prostředí. Výkon tohoto typu pěstounství má své výhody a přínosy, současně se musí vypořádat s řadou problematických otázek a situací. Zásadní roli v práci s příbuzenskými pěstounskými rodinami hrají odborníci ze státních i nestátních organizací, kteří pomáhají zajistit umístěným dětem co nejlepší výchovné prostředí.

10.2 Popis použitých metod

V rámci výzkumného šetření jsme využili kvalitativní metodu sběru dat formou polostrukturovaného rozhovoru. Kvalitativní výzkum bývá označován také jako pružný, protože umožňuje otázky upravovat v průběhu výzkumu i při sběru a analýze získaných dat. (Hendl, 2005, s. 50) V této kapitole popisujeme dále postup při organizaci a realizaci výzkumného šetření.

10.2.1 Organizace a realizace výzkumného šetření

Vhodné respondenty jsme nejprve hledali ve státní správě vytipováním vhodných OSPOD v regionu. Mezi kritéria výběru patřila přiměřená dojezdová vzdálenost od místa bydliště tazatele a dále předchozí pracovní kontakty se sociálními pracovníky. Vybrali jsme pět sociálních pracovníků, které jsme kontaktovali telefonicky a požádali o možnost schůzky a provedení rozhovoru. Oslovení pracovníci souhlasili a byly dohodnuty konkrétní termíny setkání. Stejným způsobem jsme postupovali při výběru pracovníků z neziskové sféry. Všechny oslovené organizace sídlí nebo působí v Olomouci, dojezdová vzdálenost tedy byla dodržena. Předchozí pracovní kontakt byl pouze u jednoho z dotazovaných. Domluva a následná realizace schůzek probíhala průběžně dle časových možností tazatele, a to v období od března do října 2016. Jednotlivé schůzky probíhaly vždy v pracovním prostředí respondenta. V úvodu byl respondent seznámen s cílem výzkumného šetření a byl stanoven časový rozsah setkání. Rozhovor byl nahráván na diktafon a každého z respondentů jsme se dotazovali na souhlas s nahráváním. Proběhlo vlastní výzkumné šetření realizované formou polostrukturovaného rozhovoru. Schůzka byla zakončena neformálním rozhovorem, který zahrnoval poděkování tazatele. Doba trvání jednotlivých setkání se pohybovala v rozmezí od třiceti do devadesáti minut. Tři schůzky proběhly za účasti dvou pracovníků ze stejné organizace.

10.2.2 Polostrukturovaný rozhovor

Výzkumné šetření probíhalo formou polostrukturovaného rozhovoru. Tvořilo ho patnáct otázek, z toho šest bylo uzavřených a devět otevřených. Pět otázek zjišťovalo demografické údaje o samotných respondentech (délka praxe v oblasti náhradní rodinné péče, výběr věkové kategorie, nejvyšší dosažené vzdělání, vystudovaný obor, velikost obvodu, ve kterém působí). Šest otázek bylo rozšířeno o doplňující podotázky, dvě z nich pak obsahovaly výčet možností. Otázky jsou přílohou č. 1 diplomové práce. Respondenti neměli možnost se s otázkami seznámit před rozhovorem. První část rozhovoru byla zaměřená na hlavní téma

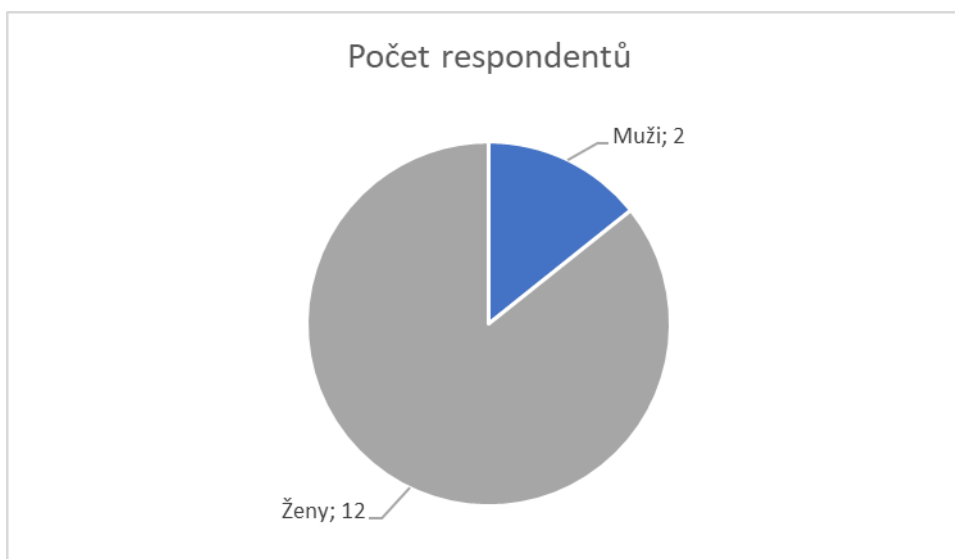
zkoumání, tedy na situaci v oblasti pěstounské péče vykonávané příbuznými dítěte. Na to jsme navázali otázkami zaměřenými na sociální práci s touto cílovou skupinou. Pokračovali jsme otázkami, které se věnovaly dopadům novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí na fungování těchto rodin i samotnou práci s nimi. Na konci rozhovoru dostaly prostor otázky zjišťující demografické údaje o jednotlivých respondentech.

Polostrukturovaný rozhovor má předem daný účel i osnovu dotazování, ale současně se vyznačuje pružností při získávání informací. Můžeme ho označit jako střední cestu mezi krajními formami dotazování, kterými jsou dotazníky či pevně strukturované rozhovory na jedné straně a volné rozhovory na straně druhé. (Hendl, 2005, s. 164)

10.3 Popis souboru respondentů výzkumného šetření

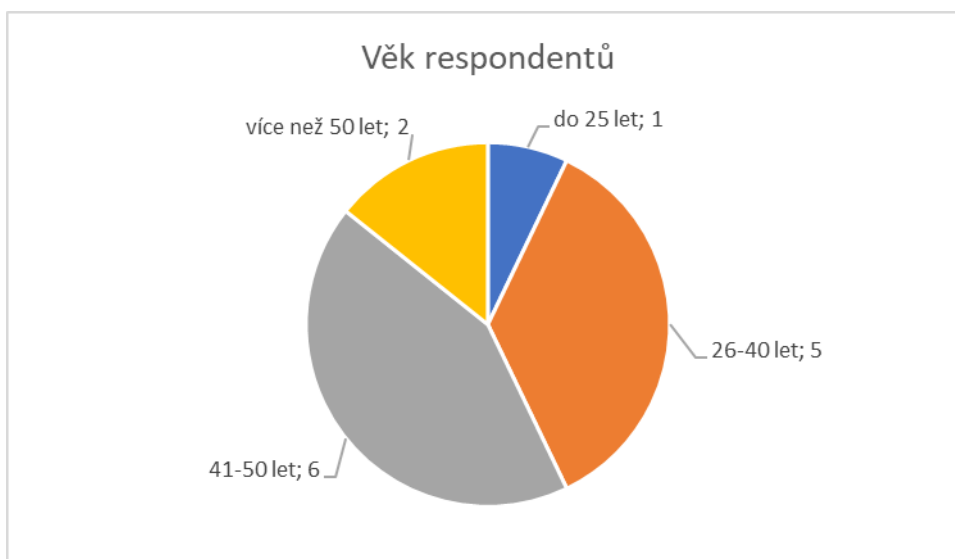
Charakteristiku souboru respondentů výzkumného šetření uvádíme ve slovním komentáři a následujících grafech.

Graf č. 1: Počet respondentů výzkumného šetření

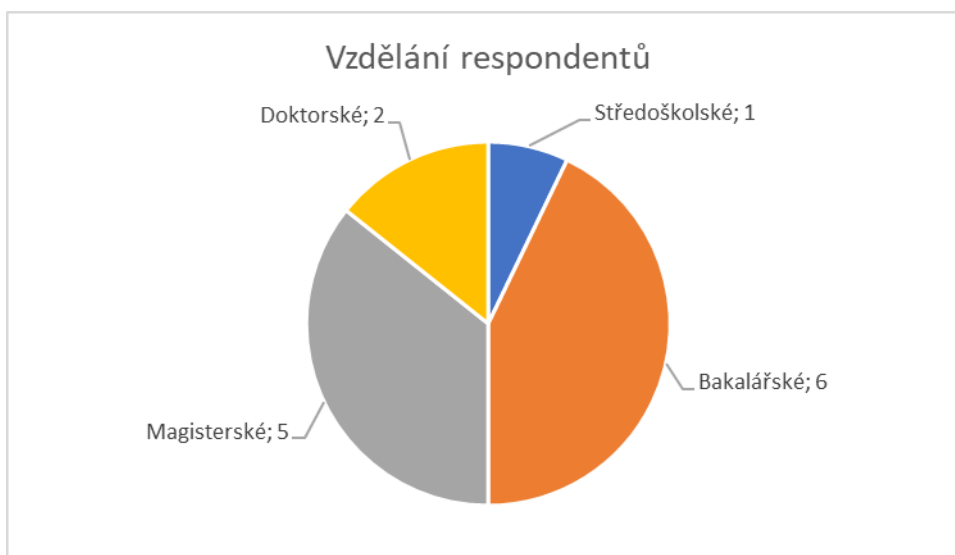
Jak ukazuje graf č. 1, výzkumný soubor tvořilo čtrnáct respondentů z jedenácti vybraných organizací v olomouckém regionu. Z uvedeného počtu bylo dvanáct žen a dva muži.

Graf č. 2: Věk respondentů výzkumného šetření

V grafu č. 2 je znázorněno věkové rozmezí oslovených respondentů. Jeden respondent byl mladší 25 let, pět uvedlo kategorii 26-40 let, šest z dotázaných věkovou kategorií 41-50 a dva respondenti se přiřadili do kategorie více než 51 let.

Graf č. 3: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů výzkumného šetření

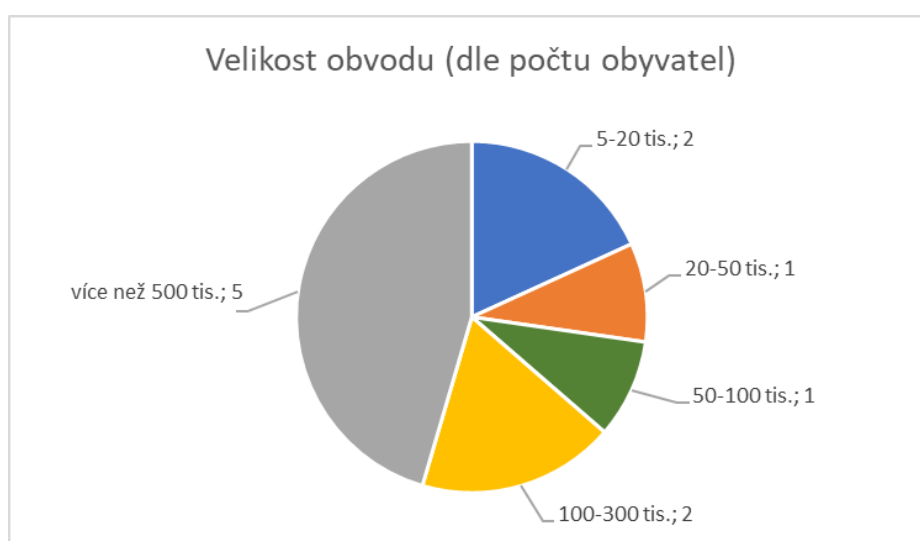
Graf č. 3 uvádí nejvyšší dosažené vzdělání jednotlivých respondentů. Jeden respondent má středoškolské vzdělání, ostatní uvádí vysokoškolské, z toho šest bakalářské, pět magisterské a dva doktorské.

Graf č. 4: Obor vzdělání respondentů výzkumného šetření

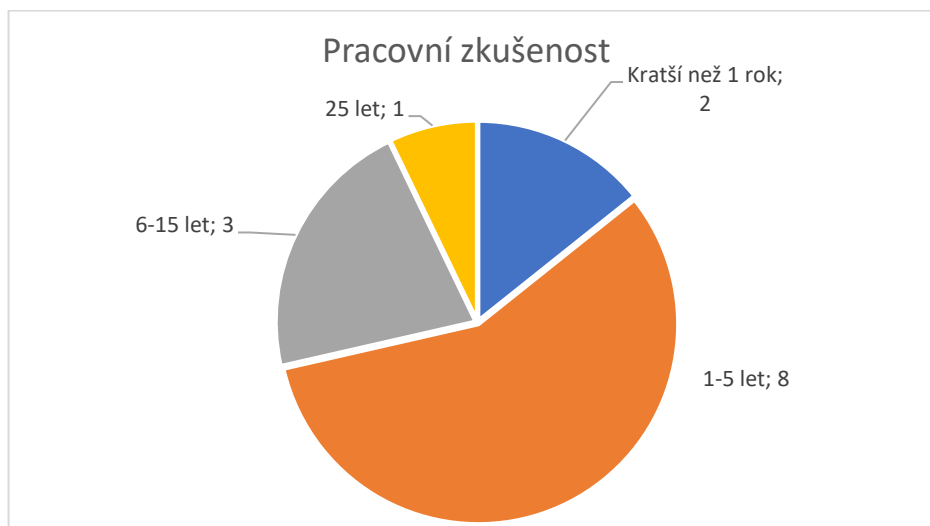
Výše uvedený graf č. 4 přehledně popisuje obor vzdělání respondentů. Vyplývá z něj, že pět respondentů vystudovalo sociální práci, dva sociální a charitativní práci, dva sociální pedagogiku. Dalšími vystudovanými obory jsou pedagogika, učitelství sociálních a zdravotních předmětů pro střední školy, jednooborová psychologie, sociologie. Jeden dotázaný obor neupřesnil.

Graf č. 5: Velikost obvodu organizace

Graf č. 5 ukazuje, v jak velkém obvodu má působnost organizace, ve které respondenti pracují. Dva respondenti pracují v obvodu s počtem obyvatel 5-20 tisíc, vždy jeden respondent v obvodu s počtem obyvatel 20 až 50 tisíc, 50 až 100 tisíc obyvatel, dva uvádí obvod s počtem 100 až 300 tisíc obyvatel a pět dotázaných pracuje v organizaci, která má působnost v celém Olomouckém kraji, a tedy v obvodu s počtem obyvatel přesahující 500 tisíc.

Graf č. 6: Pracovní zkušenost respondentů výzkumného šetření

Jak je patrné z grafu č. 6, pracovní zkušenost v oblasti náhradní rodinné péče kratší než jeden rok, uvedli dva respondenti. Osm dotazovaných mělo pracovní zkušenost v rozmezí jeden rok až pět let, tři dotazovaní v rozsahu šest až patnáct let a pouze jeden měl praxi trvající dvacet pět roků.

10.4 Analýza získaných informací z výzkumného šetření

Informace k výzkumnému šetření jsme získávali z rozhovorů s respondenty. Jednotlivá setkání jsme nahrávali na diktafon s předchozím souhlasem dotazované osoby. Zaznamenané rozhovory jsme pak přepisovali do tabulky Excel, z rozhovorů jsme vybrali jen odpovědi související s položenou otázkou a konkrétní příklady z praxe jsme anonymizovali. Odpovědi respondentů jsme většinou řadili podle jejich četnosti. Označení R1-R11 znamená respondent a číslo organizace, ve které byl rozhovor veden. Ze záznamu nebylo možné selektovat odpovědi v případě, že rozhovor byl veden se dvěma zástupci jedné organizace.

Některé otázky obsahovaly velké množství informací. Pro efektivní vyhodnocení získaných informací jsme použili metodu vytváření trsů. Jedná se o analýzu kvalitativních dat, s jejíž pomocí se zjištěná data seskupují do skupin podle různých rozlišení (př. jev, místo, případ). Vzniklé trsy jsou výsledkem podobnosti mezi zvolenými jednotkami. „*Základní princip metody vytváření trsů je postaven na srovnávání a agregaci dat a má dimenzi určité hierarchizace, neboť v ní prostřednictvím kategorizace zvolených základních jednotek vytváříme jednotky obecnější.*“ (Miovský, 2006, s. 221) Vyhodnocení otázky zahrnuje výčet zjištěných dat a na ně navazující shrnutí informací. Každá otázka je ukončena závěrem, ve kterém uvádíme, k čemu jsme dospěli na základě zjištěných údajů.

10.5 Analýza jednotlivých odpovědí výzkumného rozhovoru

Vyhodnocení otázky č. 1: Jak dlouho pracujete v oblasti náhradní rodinné péče?

Vyhodnocení otázky č. 12: Do jaké věkové kategorie se řadíte?

Vyhodnocení otázky č. 13: Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Vyhodnocení otázky č. 14: Jaký obor jste vystudoval/a?

Vyhodnocení otázky č. 15: Jak velký je obvod, ve kterém pracujete podle počtu obyvatel

Odpovědi respondentů na otázky č.1, 12, 13, 14 a 15 jsou uvedeny v popisu souboru respondentů výzkumného šetření.

Vyhodnocení otázky č. 2: Jaký podíl tvoří příbuzenská pěstounská péče z celkového počtu pěstounských rodin ve vaší evidenci?

S výjimkou jedné organizace tvoří podíl příbuzenské pěstounské péče více než 75 % z celkového počtu pěstounských rodin v evidenci organizace. Sedm organizací uvádí dokonce až 90% podíl. Pouze jedna organizace uvádí počet asi 25 % z celkového počtu, protože se

více orientuje i na další formy náhradní rodinné péče. Nárůst počtu příbuzenských pěstounských rodin je dlouhodobý. Respondenti vidí důvod v nedostatku profesionálních pěstounů. Dalším faktorem je pak finanční zajištění. Pěstouny jsou nejčastěji ustanoveni prarodiče, kteří vlastními příjmy nedokáží zajistit potřeby dítěte. To je svěřeno do pěstounské péče, aby rodina mohla čerpat pěstounské dávky.

Vyhodnocení otázky č. 3: Považujete dosavadní způsob prověřování příbuzných pěstounů za dostatečný? Pokud ne, co se vám nelíbí? Jaké navrhuje změny?

Z celkového počtu čtrnácti respondentů považuje devět z nich dosavadní způsob prověřování příbuzných za nedostatečný a uvádí konkrétní návrhy změn. Tři respondenti uvádí relativní spokojenost se současným nastavením. Dva z dotazovaných se k otázce vyjádřili tak, že fakticky žádný způsob posuzování příbuzných pěstounů neexistuje a tito přijímají dítě ze dne na den na základě svého svobodného rozhodnutí.

Nejčastějším důvodem nespokojenosti je fakt, že příbuzní pěstouni nejsou prověřováni podobným způsobem jako klasičtí zájemci o zprostředkování pěstounské péče. Sedm z dotázaných se vyslovilo pro zavedení odborné přípravy i pro pěstouny z řad příbuzných dětí. R3 navrhuje, aby příbuzní pěstouni absolvovali odbornou přípravu, která jim pomůže připravit se na přijetí dítěte se specifickými potřebami. Vzhledem k faktu, že dítě se v rodině často nachází ještě před vynesením rozsudku, se jeví jako vhodné, aby tuto přípravu absolvovali v období např. dvou let od přijetí dítěte do pěstounské péče. Následně se bude třeba vypořádat s tím, jak postupovat v případech, kdy pěstoun nesplní požadavky, které na něj budou kladené. R4 se vyjadřuje podobně a doplňuje, že tato příprava by měla být upravena s ohledem na specifika příbuzenské pěstounské péče a na problémy spojené se zpracováním traumat dětí. Uvádí k tomu: *„pěstouni nejsou připravení na situaci, kdy přebírají traumatizované dítě. Nechápu, čím si dítě prošlo a jak s ním mají dále pracovat. Dítě přišlo o rodiče, je v novém prostředí, v nové škole.“*

Rozsah zjišťovaných informací o budoucích pěstounech se v praxi řídí podle jednotlivých soudců a nejsou definované jednotné požadavky. V řadě případů tak není zjišťována finanční situace příbuzných pěstounů, ani jejich psychologický profil. Děti jsou do péče příbuzných svěřovány na základě existence příbuzenského vztahu. R4 k tomu uvádí, že *„pouhá příbuzenská vazba nemusí být předpokladem dobrých výchovných kompetencí*

pěstouna.“ R5 pak poukazuje na snadnou zneužitelnost institutu pěstounské péče za účelem získání finančních prostředků ze sociálních dávek.

R11 popisuje další problém. Do výběru vhodného pěstouna pro dítě nevstupuje krajský úřad a posouzení situace i vhodnosti je na sociálním pracovníkovi OSPOD. To považuje za nedostatečné, protože jeho doporučení může být subjektivní. Sociální pracovník nemá kvalifikaci k posouzení toho, zda je to pro dítě dobré a za jakých podmínek. Soud se většinou řídí doporučením OSPOD.

Shrnutí: Většina dotazovaných vyjadřuje nespokojenost se současným systémem prověřování příbuzných, kteří si žádají o svěření dítěte do pěstounské péče. Nemusí splňovat podmínky jako běžní žadatelé a nejsou na ně kladeny stejné požadavky. Příbuzní pěstouni neprocházejí procesem zprostředkování přes krajský úřad. Soudy nemají jednotný postup při posuzování o vhodnosti žadatele o pěstounskou péči. Při rozhodování přihlíží k doporučení sociální pracovnice OSPOD, které může být subjektivní. Dalším kritériem je fakt, že mezi dítětem a budoucím pěstounem je příbuzenský vztah, nezkoumají však jeho kvalitu, ani osobnostní předpoklady pěstouna a jeho schopnosti zajistit dítěti vhodné výchovné prostředí. Motivace příbuzných k přijetí dítěte do pěstounské péče může být ovlivněna finančními zájmy a nemusí být v souladu s potřebami dítěte.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 3:

Respondenti hodnotí dosavadní způsob prověřování příbuzných žadatelů o pěstounskou péči za nedostatečný. Objevuje se názor, že žádný systém vlastně neexistuje, protože dítě přichází do rodiny většinou okamžitě na základě svobodného rozhodnutí příbuzného.

Shodují se, že současná situace je výsledkem nedostatku profesionálních pěstounů. Pěstounská péče vykonávaná příbuznými by měla být jen krátkodobým řešením a měla by na ni navázat profesionální pěstounská péče. V současné situaci doporučují, aby pěstouni měli možnost absolvovat odbornou přípravu a měli by povinnost podstoupit psychologické posouzení.

Vyhodnocení otázky č. 4: Co si myslíte o praxi, kdy jsou upřednostňováni pěstouni z řad příbuzných dětí, i když nesplňují podmínky vyžadované po profesionálních pěstounech?

Je dobře, že se v první řadě hledají možnosti umístění dítěte v širší biologické rodině. Tento názor uvádí tři z dotázaných. R3 se zamýšlí nad dobou trvání této péče a přiklání se k variantě krátkodobé péče podmíněné absolvováním odborného posouzení a přípravy. Pokud příbuzný neuspěje, mělo by se dítěti hledat jiné výchovné prostředí. R4 podporuje stejnou myšlenku. Šance na dlouhodobě úspěšnou pěstounskou péči vidí, pokud pěstouni mají dobře nastavené podpůrné služby a aktivně je využívají. S tím souhlasí i další dva dotázaní, kteří považují pěstounskou péči za „lepší řešení než svěřeni do cizí péče“, protože pak rodině chybí doprovázení i možnost využívat podpůrné služby. R5 se domnívá, že umístění dítěte k příbuzným je pro soud jednodušším řešením. R7 zmiňuje praxi, kdy děti jsou častěji svěřovány babičkám a v širším příbuzenstvu se nehledají vhodnější pěstouni z řad tet, strýců, sestřenic či bratranců, kteří by k dítěti minimálně věkově byli bližší. Důvod vidí v nedostatku času, který mají terénní sociální pracovníci.

Tři respondenti se vyjádřili v tom smyslu, že nevidí důvod pro umístění dítěte přednostně do pěstounské péče příbuzných. Důvodem je předchozí selhání příbuzných v rodičovské roli a výchově vlastních dětí a obava z opakování výchovných modelů. Zajímavou myšlenku vyslovil R11, který se zamýšlí nad termínem „upřednostňování“. Uvádí, že „přednost nemají mít příbuzní, ale přednost musí mít řešení, které je v zájmu dítěte a jeho forma není důležitá.“ Veškerá činnost v této oblasti je tedy o hledání nejlepší varianty pro dítě.

Shrnutí: Všichni respondenti se shodují, že v situaci, kdy dítě potřebuje náhradní formu péče, se nejprve hledá v rámci rodiny dítěte a oslovují se příbuzní. Pouze tři tento postup podporují, ostatní k němu mají připomínky. Příbuzenská pěstounská péče by měla být krátkodobá a podmíněná absolvováním dodatečné odborné přípravy a psychologickým posouzením. Úspěšnost pěstounské péče může do značné míry ovlivnit nastavení podpůrných služeb a jejich aktivní využívání pěstouny. Někteří nevidí důvod v umístění dětí přednostně k příbuzným z důvodu jejich předchozího selhání ve výchově vlastních dětí a z obavy opakování výchovných postupů.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 4:

Odpovědi pěstounů je třeba rozdělit do skupin. Jedna skupina si myslí, že je správně, pokud se v první řadě hledají možnosti umístění dítěte v širší biologické rodině. Druhá skupina se k tomuto názoru přiklání, ale podmiňuje umístění dítěte časovým obdobím nebo podmínkou splnění požadavků. Další skupina nevidí důvody pro přednostní umístění dětí do péče příbuzných. Přednost by mělo mít řešení, které je v souladu se zájmy dítěte a jeho forma či provedení není důležité.

Vyhodnocení otázky č. 5: Jaké výhody podle vaší zkušenosti přináší příbuzenská pěstounská péče dítěti?

Největší výhodou pěstounské péče vykonávané příbuznými je fakt, že dítě zůstává v rodinném prostředí, které ve většině případů dobře zná. Tento názor sdílí sedm oslovených respondentů. R11 doplňuje, že zde existují „přirozené a vrozené vztahy“. Dítě se tak může lépe začlenit do rodiny a najít či upevnit si v ní své místo. Odpadá stres z přechodu do neznámého prostředí.

Čtyři z dotazovaných vyzdvihují jako výhodu možnost zachování kontaktu s biologickým rodičem, který může probíhat přirozeným způsobem. Pěstoun zná historii rodiny a má ve většině případů navázaný vztah s biologickým rodičem dítěte. Zjištěné informace doplňuje názor R11, že dítě může vyrůstat v péči prarodiče, ale do jeho výchovy se může zapojit i širší příbuzenstvo (na výlety jezdí s rodinou strýce, bratrance apod.). R9 vyzdvihuje možnost zachování širšího rodinného zázemí pro dítě.

V porovnání se svěřením dítěte do tzv. cizí péče vidí R1 výhody pěstounské péče v možnosti čerpat podpůrné služby a finančním zajištění pěstounských rodin. Obojí podporuje úspěšnost pěstounské péče vykonávané příbuznými.

Shrnutí: Většina oslovených respondentů se shoduje na tom, že největší výhodou pěstounské péče vykonávané příbuznými je možnost dítěte zůstat v rodinném prostředí, které zná a má zde své místo. Nemusí podstupovat stres spojený s přechodem do cizího prostředí. Do výchovy dítěte se může zapojit i širší rodina a můžou se tak posilovat přirozené a vrozené vztahy dítěte a členů širší rodiny. Pěstoun zná rodinnou historii a většinou má i navázanou nějakou formu vztahu s biologickými rodiči dítěte. Kontakt dítěte s rodiči tak může probíhat

přirozeným způsobem. Výhodou pěstounské péče oproti jiným formám náhradní péče je možnost čerpat podpůrné služby a mít finanční zajištění sociálními dávkami.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 5:

Podle zkušeností respondentů přináší příbuzenská pěstounská péče dítěti možnost zůstat ve známém rodinném prostředí, ve kterém existují vrozené a přirozené vztahy. Dítě prostřednictvím pěstouna zná historii rodiny. Příbuzní dítěte se mohou zapojit do výchovy a dítěti zůstane zachováno širší rodinné zázemí. Kontakt s biologickým rodičem může být zachován a probíhá přirozeným způsobem. Finanční podpora pěstounských rodin a aktivní čerpání podpůrných služeb mohou zvýšit kvalitu a podpořit úspěšnost pěstounské péče.

Vyhodnocení otázky č. 6: S jakými problémy v příbuzenských pěstounských rodinách jste se setkali?

Respondenti na tuto otázku uvedli širokou škálu problémů, se kterými se v rodinách s příbuzenskou pěstounskou péčí setkali. Tematicky jsme je rozdělili do čtyř skupin.

První se týká vztahu pěstouna a dítěte. Nejčastěji se řeší generační rozdíl mezi dítětem a pěstounem, který je v prarodičovském věku. Někteří pěstouni si tento rozdíl nepřipouští, jiní děti vychovávají stylem výchovy, který neodpovídá dnešní době, např. v oblasti trávení volného času, moderních technologií, oblékání. Problémy se nejvýrazněji projeví v období puberty. R4 uvádí, že prarodiče-pěstouni nechápu dnešní děti a považuje za vhodnější, aby pěstouny byli mladší příbuzní než prarodiče, např. teta či bratranec. R6 se ke svěřování dětí do péče prarodičů staví kriticky: *„S ohledem na věkový rozdíl mezi pěstounem a dítětem se domnívám, že v řadě případů příbuzenská pěstounská péče vůbec není vhodná - malé dítě vyrůstá u 70leté babičky se závažnými zdravotními problémy a kde je zájem dítěte? Ale chybí klasičtí dlouhodobí pěstouni, tak se volí tato možnost. Ideálním stavem je situace dostatečného množství klasických pěstounů. Svěřit dítě jim a umožnit maximální kontakt s babičkou. Podobalo by se to situaci v běžné rodině a prarodič by nemusel suplovat roli rodiče a zůstal by ve své roli. Pěstouni se často musí obětovat kvůli vnoučatům a později jim to vyčítají.“* Generační rozdíl se také projevuje v oblasti školní přípravy dítěte, kdy podle R10 prarodiče neudrží tempo a nejsou schopni se s dítětem do školy dostatečně připravit.

R11 upozorňuje na fakt, že prarodiče nejsou schopni vytvořit dítěti takové podmínky, aby nebylo sociálně vyloučené, jedná se o volnočasové a sportovní aktivity, materiální vybavení

apod. Dodává, že prarodiče-pěstouni se ocitají ve dvojroli, ze které nemohou vystoupit. Plní roli rodiče pro svěřené dítě a prarodiče pro ostatní vnoučata.

R9 pak vidí problém v rozmazlující rodičovské roli ze strany prarodičů.

Druhá skupina se věnuje problémům, které vyplývají ze vztahu pěstouna a biologického rodiče. Respondenti popisují problémy mezi příbuznými, které vyplývají z rodinné historie a jsou důsledkem narušených vztahů. R11 problém definuje jako tzv. nemoc vrozených vztahů a upozorňuje na riziko přenosu konfliktu a jeho dopadů na dítě. Takto narušené vztahy mohou vést k tomu, že pěstouni-prarodiče nepodporují nebo dokonce brání biologickým rodičům v kontaktu s dítětem. Výsledkem může být podle R11 vznik syndromu zavrženého rodiče. V tomto místě respondenti srovnávají situaci v pěstounských rodinách klasických či profesionálních oproti příbuzenské. Profesionální pěstouni takové situace řešit nemusí a jsou mnohem otevřenější a ochotnější podporovat kontakt dítěte s rodičem.

Ve třetí skupině se objevují problémy v pozici příbuzného pěstouna v systému náhradní rodinné péče. Zásadními problémy jsou chybějící odborná příprava pěstounů a jejich finanční motivace. Sociální pracovníci se setkávají s tím, že prarodiče pečují o vnouče, ale starobní důchod není v takové výši, aby pokryl s tím spojené zvýšené životní náklady. Pěstounská péče je pak zvolena kvůli možnosti čerpat sociální dávky a snaze zajistit dítěti životní potřeby a možnost zůstat v rodině. Zvyšující se počet pěstounů z řad příbuzných souvisí s dlouhodobým nedostatkem klasických pěstounů.

R6 uvádí, že v důsledku současné praxe, kdy dítě je nejčastěji svěřováno do péče ovdovělé babičky a nepracuje se s širší rodinou, dochází k tomu, že v těchto rodinách chybí mužský vzor. Chlapci mohou působit zženštile a může je to limitovat v dalším vývoji.

Poslední skupinu tvoří problémy související s osobou pěstouna. Oslovení respondenti se shodují na tom, že příbuzní pěstouni neumí dostatečně reagovat na potřeby přijatých dětí a nechápou jejich specifika a odlišnosti způsobené životními zkušenostmi, které prožily.

Pěstouni z řad příbuzných mají častější tendenci tajit před sociální pracovníci problémy ve vztahu k dítěti. R5 situaci popisuje tak, že „*se v rodině problémy utulají. Pěstouni nepřiznají, že se objevil nějaký problém, protože by tím přiznali vlastní selhání. Stává se, že to zjistíme až zpětně, když se stane třeba trestný čin a my zjistíme, že tam byl problém. Děti v pěstounské péči nedokáží vyhodnotit, že se jim děje něco špatného, že jim někdo blízký ubližuje. A je těžké navázat s dětmi tak úzký vztah, aby se vám svěřily. Pěstouni také dětem dávají najevo, že nebyt jich, tak by dítě žilo v dětském domově, proto dítě často mlčí i když se mu děje něco špatného. V 18 letech pak často dojde k prudkému obratu*

v chování dítěte. Naráz chtějí se z rodiny odstěhovat a nemít s ní nic společného. Sociální pracovníce nic nezjistí, protože strach z umístění do dětského domova je silnější.“

Mezi další problémy související s osobou pěstouna uvádí R9 špatnou spolupráci a neochotu využít doporučení sociální pracovníce. S tímto tvrzením souhlasí i další respondenti. R4 a R8 upozorňují na riziko opakování chyb ve výchově u pěstounů, kteří selhali při výchově vlastních dětí.

Zásadní nedostatek vnímají v nepřipravenosti příbuzných pěstounů přijmout dítě do péče.

Shrnutí: Problematických situací řeší respondenti celou řadu. Ve vztahu pěstouna a dítěte se objevují problémy zejména v případech, kdy pěstouni jsou prarodiči dítěte. Jejich výchovný styl neodpovídá potřebám současného dítěte, nejsou schopni s dítětem zvládat školní přípravu a nedokáží mu zajistit takové podmínky (materiální, volnočasové), aby nedošlo k jeho vyčlenění z kolektivu. Prarodiče se ocitají v dvojroli, kdy plní funkci rodiče i prarodiče, někteří mají tendenci dítě nadměrně rozmazlovat. Ve vztahu pěstouna a biologické rodiny dítěte hrozí riziko tzv. nemoci vrozených vztahů, vycházející z rodinné historie a narušených vztahů mezi členy rodiny. Výsledkem může být přenesení konfliktu na dítě. Objevuje se také chování pěstounů bránící dítěti v kontaktu s biologickými rodiči, což může vést až ke vzniku syndromu zavrženého rodiče. V systému náhradní rodinné péče jsou příbuzní pěstouni některými respondenty vnímáni jako alternativní řešení reagující na nedostatečnou síť profesionálních pěstounů. Problematická je také chybějící odborná příprava příbuzných a jejich motivace k přijetí dítěte do péče. Současný systém umisťování dětí v řadě případů vede k tomu, že v příbuzenských pěstounských rodinách chybí mužský vzor. Problémy ve osobě pěstouna nejčastěji spočívají v nepřipravenosti příbuzných pěstounů přijmout dítě do péče. Pěstouni neumí reagovat na specifické potřeby dítěte a nechápu jeho životní situaci. Případné problémy před sociálními pracovníky tají. Hrozí u nich také opakování výchovných stylů.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 6:

Odpovědi respondentů zahrnují široké spektrum problémů, se kterými se sociální pracovníci setkávají při práci s příbuzenskými pěstounskými rodinami. Jedná se o problémy ve vztahu pěstouna a dítěte, ve vztahu pěstouna a biologické rodiny dítěte, další potíže se objevují v postavení příbuzného pěstouna v systému náhradní rodinné péče a také v samotné osobě pěstouna.

Vyhodnocení otázky č. 7: Potýká se pěstounská péče vykonávaná příbuznými ve vašem obvodu s vysokou mírou neúspěšnosti? Jakým způsobem se snažíte problémům předcházet nebo případná rizika eliminovat?

Z jedenácti respondentů pět uvádí, že neevidují zvýšenou míru neúspěšnosti příbuzenské pěstounské péče v tom smyslu, že by docházelo k jejímu ukončení. Dva uvádí, že v některých rodinách považují pěstounskou péči za neúspěšnou, ale i přesto děti v dané péči zůstávají. Objevuje se názor, že příbuzenská pěstounská péče nemůže skončit ze samotné povahy věci a to proto, že mezi pěstounem a dítětem existuje vrozený vztah, který není možné ukončit. Tři dotázaní nedokázali posoudit míru neúspěšnosti z důvodu krátké pracovní zkušenosti.

Předcházet problémům v rodinách a eliminovat rizika je možné řadou způsobů. Vhodným prostředkem je dohoda o výkonu pěstounské péče a s ní související možnost čerpat podpůrné služby. V tomto směru dobře fungují doprovázející organizace, které mají více času na práci s rodinou než pracovnice OSPOD. Současně to umožňuje získat více úhlů pohledu na rodinu. R4 však upozorňuje na situaci, kdy sociální pracovnice OSPOD je současně doprovázejícím pracovníkem. Dochází k tomu, že vykonává současně podpůrnou, doprovázející a kontrolní činnost. Výsledkem je nejen vlastní konflikt sociálního pracovníka, ale i větší uzavřenost pěstounů a obava z navázání vztahu důvěry. V důsledku toho, může být pro sociálního pracovníka těžší odhalit včas vznikající problém. Respondenti se dále shodují na nutnosti zaměřit se na pěstouny a zajistit jim kvalitní proškolení, podporovat je v kontaktu s dalšími pěstouny a umožnit jim, aby sdíleli své zkušenosti. Důležité je také preventivní působení v rodinách a včasné zachycení a rozpoznání vznikajícího problému. R3 se zaměřuje na děti a mluví s nimi o jejich právech a povinnostech a snaží se zapojit i pěstouny. R11 dodává, že nejdůležitější je dát do pořádku vztahy v rodině. Někteří respondenti nedokázali otázku podrobněji zodpovědět z důvodu krátké pracovní zkušenosti nebo z nedostatečného počtu pěstounských rodin, které by mohly srovnávat.

Shrnutí: Příbuzenská pěstounská péče nevykazuje zvýšenou míru neúspěšnosti. Objevuje se názor, že tato forma péče nemůže zaniknout ze samé podstaty, protože mezi pěstounem a dítětem existuje vrozený vztah. Vhodným prostředkem k předcházení problémů je možnost uzavírat dohodu o výkonu pěstounské péče, v rámci níž, je možné čerpat podpůrné služby. Současně je potřeba věnovat pozornost pěstounům a jejich vzdělávání, preventivně působit v rodinách a hlavně vyvíjet snahy vedoucí k nápravě vztahů mezi členy rodiny.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 7:

Ze zkušenosti respondentů vyplývá, že se příbuzenská pěstounská péče nepotýká se zvýšenou mírou neúspěšnosti, alespoň co se týká počtu ukončeného výkonu pěstounské péče. Ve skutečnosti existuje řada rodin, ve kterých sociální pracovníci hodnotí výkon pěstounské péče jako neúspěšný, ale děti v těchto rodinách i nadále zůstávají.

Respondenti se shodují, že dohoda o výkonu pěstounské péče a s tím související možnost čerpat podpůrné služby, je dobrým nástrojem, jak předcházet problémům v rodinách a eliminovat tak některá rizika. Je důležité zaměřit se na pěstouny a dát jim kvalitní školení a podpořit je ve vzájemném kontaktu. A je dobré zaměřit se na nápravu vztahů v rodině.

Vyhodnocení otázky č. 8: Nastala ve vaší praxi taková situace, kdy jste příbuzenskou pěstounskou péče považovali za natolik problematickou, že jste raději uvažovali o jiné formě péče? Jaká to byla situace?

Všichni oslovení respondenti se s takovou situací setkali, vždy se však jednalo o ojedinělý případ. Důvodem byl špatný zdravotní stav pěstouna způsobený jeho vysokým věkem. Situace byla řešena s ohledem na nejlepší zájem dítěte a nakonec se dítě podařilo vrátit do biologické rodiny. Jiný případ popisuje R2, kdy příbuzná pěstounka s obtížemi zvládala péči o svěřené děti, a přesto si požádala o svěřeni dalšího dítěte, polorodého sourozence. Podobný případ popisuje R3, kdy si teta ke dvěma svěřeným dětem požádala o další, které však mělo vážné zdravotní postižení. Komplikované jsou situace u sourozeneckých skupin, kdy příbuzní chtějí děti rozdělit tzv. po rodině, hrozí však riziko zpřetrhání vazeb a kontaktu mezi sourozenci. R5 uvádí situaci, kdy dítě vyrůstalo od dětství u blízké osoby (partner matky) a v době jeho puberty si o péči požádal příbuzný dítěte, který dříve zájem nejevil.

Objevuje se názor, že řada dětí vyrůstá v nefungující pěstounské péči. Důvodem je trend neumísťovat děti do ústavní výchovy a současně nedostatečná síť profesionálních pěstounů. Zástupci z doprovázejících organizací vnímají svou roli zejména jako podporující a situaci dítěte mohou ovlivnit upozorněním na jeho situaci v rámci pravidelných zpráv na OSPOD. Sociální pracovníce na OSPOD má nástroje, jak situaci v rodině správně vyhodnotit a najít nejlepší řešení pro dítě. O umístění dítěte ale nakonec rozhoduje soud. R11 uvádí, že ústavní výchova nemusí být nutně špatným řešením, ale je důležité, aby dítěti zůstaly zachovány vztahy s prarodiči.

Shrnutí: Všichni respondenti se setkali se situací, kdy umístění dítěte do pěstounské péče k příbuzným hodnotili jako problematické. Důvodem byl špatný zdravotní stav, vysoký věk příbuzného, nedostatečné výchovné schopnosti či možnosti příbuzného nebo riziko zpretrhání vazeb a ztráty kontaktu v rámci sourozenecké skupiny. Znovu se objevuje názor, že řada dětí vyrůstá v nefungující pěstounské péči příbuzných, protože soudy nechtějí umisťovat děti do ústavní výchovy a profesionální pěstouni nejsou. Umístění dítěte do ústavní výchovy nemusí být vždy špatným řešením, ale je nezbytné, aby dítě mělo i nadále zachovaný vztah se svými příbuznými.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 8:

Ano, všichni respondenti se setkali se situací, kdy umístění dítěte do pěstounské péče k příbuzným považovali za problematické, a to z důvodu špatného zdravotního stavu pěstouna, jeho vysokého věku nebo kvůli nedostatečným výchovným schopnostem a možnostem pěstouna.

Vyhodnocení otázky č. 9: Jaké metody sociální práce s těmito rodinami využíváte? Které z nich považujete za efektivní? Z jakého důvodu?

Otázka je otevřená, ale respondenti se dotazovali na přesnější vymezení konkrétních metod. Zvolili jsme následující výčet metod sociální práce a to rozhovor, doprovázení, zprostředkování odborné pomoci, individuální plánování, případová konference, rodinná konference, mediace, respitní péče. Současně měli možnost vyjádřit se k přínosu vybraných metod. V průběhu výzkumu jsme se setkali s využíváním dalších metod práce s rodinou a jejich výčet uvádíme v závěru hodnocení otázky.

Všichni respondenti se shodují na využívání rozhovoru jako základní metody sociální práce s klientem. Umožňuje navázání vztahu mezi pracovníkem a klientem a je zdrojem základních informací. Pojem doprovázení je organizacemi vnímám podobně. Podle R6 i R9 doprovázení zahrnuje všechny služby i metody práce s rodinou, které jako doprovázející organizace mohou pěstounům nabídnout. Je zde však rozdíl v tom, kdo doprovázení zajišťuje. V případě, že doprovázející organizací je pracovnice OSPOD, nastává často konflikt role doprovázející a kontrolní. Tato situace se týká spíše menších obcí, které ve svém regionu nemají možnost využívat službu doprovázející organizace nebo pěstouni nechtějí za službami dojíždět

do většího města a raději volí možnost uzavřít dohodu sice s Městským úřadem, ale v místě bydliště. Oslovení respondenti tuto praxi však hodnotí rozpačitě, R4 uvádí: „*má to svá pro a proti, ale nejsem si jistá, zda je to vždy ve prospěch toho dítěte a jeho pěstounů.*“ R11 doplňuje, že „*důležitý je obsah doprovázení a to že se v rámci něj pečuje o rodinné vztahy.*“

Individuální plánování a zprostředkování odborné pomoci realizují také všichni oslovení respondenti, OSPOD má rozsah individuálního plánu ochrany dítěte (dále jen IPOD) stanoven v zákoně, v doprovázejících organizacích mají většinou vlastní individuální plán, který však navazuje a je v souladu s IPODem, který vypracovává pracovník OSPOD. Zprostředkování odborné pomoci je využíváno často a je hodnoceno jako účinná možnost jak dítěti i pěstounům pomoci s řešením vznikajícího problému včas. R4 popisuje dobrou zkušenost, kdy možnost častějších návštěv v rámci doprovázení umožnila odhalit vznikající problém a zajištění odborné pomoci vedlo k rychlému návratu situace do normálu.

Možnost respitní péče je využívanou službou, ve vztahu k příbuzným se však jedná převážně o zajištění letního tábora či ozdravného pobytu. V průběhu roku si zajištění dítěte řeší spíše v rámci rodiny a možnosti respitu využívají jen minimálně. V porovnání s profesionálními pěstouny.

Případová konference je využívaná metoda u respondentů, kteří pracují na OSPOD. Její použití ukládá zákon, ale výsledky a přínos této metody jsou natolik efektivní, že ji využívají i v situacích, které zákon nedefinuje. R1 doplňuje, že ji někdy nahrazují tzv. expertní skupinou. Respondenti z doprovázejících organizací, případové konference nepořádají, ale účastní se jich jako hosté. Hodnotí ji jako efektivní a mají s nimi převážně dobrou zkušenost.

Rodinná konference a rodinná mediace jsou málo používané metody. Využití rodinné konference potvrdili dva respondenti, kteří mají k dispozici vyškoleného odborníka. Rodinné mediace nevyužívají v žádné organizaci. Důvodem je nevhodnost metody pro cílovou skupinu pěstounských rodin, s ohledem na fakt, že zde nejsou dvě rovnocenné strany.

Oslovení respondenti uvedli i další metody práce s rodinou, které ve své praxi využívají, a to asistovaný kontakt, psychosociální a terapeutické metody práce, které umožní jít přes zkušenost člověka, svépomocné skupiny, odborné skupiny pro děti pod vedením odborníků.

Shrnutí: Respondenti se shodují na využívání rozhovoru jako základní metody práce s jednotlivcem a rodinou, který jim umožňuje navázání vztahu s klientem a získání informací. Doprovázení vnímají jako soubor služeb a metod práce, které mohou klientovi nabídnout. Často využívanou metodou je individuální plánování, zprostředkování odborné pomoci i pořádání případových konferencí. Jejich využití hodnotí respondenti jako přínosné jak pro

sociální práci s klientem, tak i pro klienta samotného. Naopak rodinná konference a rodinná mediace patří k metodám, které se využívají málo nebo vůbec. Důvodem je neznalost či nedostupnost metody v případě rodinných konferencí nebo nevhodnost metody v rámci pěstounské péče u rodinných mediací.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 9:

Oslovení respondenti při své práci využívají metodu rozhovoru, doprovázení, individuální plánování, zprostředkování odborné pomoci, případové konference, respitní péči, rodinné konference, asistovaný kontakt dítěte s rodičem, psychosociální a terapeutické metody práce, svépomocné skupiny, odborné skupiny pro děti pod vedením specialistů.

Za efektivní označují rozhovor jako základní metodu umožňující navázání vztahu, doprovázení, které pěstounům zajistí dostupnost služeb, které potřebují. S případovými konferencemi mají dobrou zkušenost a využívají ji často i mimo zákonem stanovené případy.

Vyhodnocení otázky č. 10: Byla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí přínosná pro příbuzenskou pěstounskou péči? Kterou ze změn považujete na nejvýznamnější?

Jednoznačný přínos novely pro příbuzenskou pěstounskou péči uvádí šest respondentů, dva ji hodnotí přínosnou jen zčásti, dva její dopady nedokáží vyhodnotit s ohledem na krátkou pracovní zkušenost a jeden z respondentů se domnívá, že příbuzenských pěstounů se nedotkla a nepřinesla jim tedy žádný přínos.

Respondenti měli možnost vyjádřit se k jednotlivým změnám a jejich přínosu a uvést, kterou změnu považují za nejvýznamnější. Šest dotázaných se vyjádřilo pozitivně ke vzniku doprovázejících organizací a povinnosti mít s nimi uzavřenou dohodu. Jako přínosné pak vnímají i navazující služby vyplývající z uzavřené dohody, které hodnotí jako efektivní pro dobré fungování pěstounské péče. Nejčastěji zmiňují povinnost vzdělávání pěstounů, podporu kontaktu s biologickými rodiči a také důležitost finančního zabezpečení pěstounů. R1 uvádí: *„Velká změna je v tom, že biologická rodina není postavena mimo v momentě, kdy je dítě z rodiny odebráno. Přínosná je tedy povinnost pěstounů mluvit o rodičích, udržovat ten vztah dítěte k rodičům, aby se děti mohly vyjadřovat o rodičích a věděli pravdu o nich - jsou v tomto podporováni.“* R11 shrnuje přínos novely následovně: *„netušila jsem, že to bude mít*

pro příbuzné takový dopad. Výsledek novely je super - opravdu přínos pro děti v pěstounských rodinách.“

Dva dotázaní nedokáží dopad novely posoudit z důvodu krátké pracovní zkušenosti. Jeden z respondentů se k dopadům novely staví ambivalentně. Některé změny jsou pozitivně vnímány pracovníky doprovázejících organizací, ale pro pěstouny představují zátěž. Jedná se např. o uzavírání dohody, vzdělávání, podpoře kontaktu dítěte s rodiči. Některé služby příbuzní pěstouni prakticky nevyužívají jako třeba respitní a odlehčující služby.

Další z respondentů vnímá novelu tak, že jejím smyslem bylo snížit počty příbuzenských pěstounských rodin. Zneužívá se toho, příbuzní jsou pěstouny i v případech, kdy to není nezbytné. Naopak tedy došlo k nárůstu jejich počtu, proto se novela těchto rodin nedotkla vůbec. Uzavírání dohod považuje za „pračku peněz“, vzdělávání se obchází, podpora kontaktu je vyvíjena pod tlakem sociálních pracovníků i v případech, kdy rodiče, ani dítě nemají o kontakt zájem. Negativně vnímá „protěžování biologické rodiny“ a domnívá se, že se odebírá málo dětí z rodin. Uvádí, že *„strašně se protěžuje biologická rodina a děti se vrací do rodin, kde to je absolutně nevhodný a stejně to dopadne špatně a skončí ztýraný, zbídačený někde v kojeňáku, a to je podle mě výsledek té novely, jeden z jejich výsledků. Každý se bojí a první co se řeší, že se děcko vrátí. Sociální práce je ovlivňována trendy ze západních zemí a řídí se podle novely, nikoliv podle zájmu dětí.“*

Shrnutí: Více než polovina respondentů vnímá novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí (platnou od 1.1.2013), jako přínosnou pro příbuzenskou pěstounskou péči. Nejvýznamnější přínos vidí v podpoře rozvoje doprovázejících organizací a povinnosti uzavírat s nimi dohodu o výkonu pěstounské péče. Uzavření dohody umožňuje pěstounům čerpat širokou škálu podpůrných služeb. Výsledkem je zvýšení kvality pěstounské péče v řadě rodin. V rámci dotazování zaznělo, že to co, je sociálními pracovníky vnímáno pozitivně, současně některými pěstouny není přijímáno. To může vést k odmítání využívání nabízených služeb.

Jeden názor vybočuje z většinového vnímání dopadů novely. Ta měla vést ke snížení počtu příbuzenských pěstounských rodin, ovšem výsledek je opačný. V podpůrných službách nevidí výrazný přínos a kritizuje přístup sociálních pracovníků k odebírání dětí z biologických rodin.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 10:

Z názorů většiny dotázaných vyplývá, že zmiňovaná novela byla přínosná pro příbuzenskou pěstounskou péči. Nejvýznamnější přínos vidí v podpoře a rozvoji

doprovázejících organizací a v povinnosti uzavírat s nimi dohodu o výkonu pěstounské péče. Ta jim umožňuje přístup k podpůrným službám, které mohou vést ke zvýšení kvality pěstounské péče.

Vyhodnocení otázky č. 11: Jak vypadá ve vaší praxi realizace novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí? Mají všichni pěstouni klíčového pracovníka? Zvýšila se podle vás odolnost pěstounských rodin k řešení problémů? Setkali jste se s větší otevřeností a ochotou spolupracovat s vámi ze strany příbuzných pěstounů?

Respondenti se mohli vyjádřit k tomu, jak se projevily dopady novely na jejich práci s klienty. Doptávali jsme se podotázkami, které jsme považovali za vhodné rozšíření a doplnění tématu. Sociálním pracovníkům přinesla novela větší administrativní zátěž v souvislosti s povinností vyhodnocovat situaci dítěte podle zákonem stanovených požadavků. Čas věnovaný administrativě je na úkor samotné práce a kontaktu s dítětem a rodinou.

Nedořešená zůstává situace, kdy sociální pracovník OSPOD je současně zástupcem doprovázející organizace. Někteří oslovení respondenti si myslí, že to klientům neprospívá, protože nemůže dojít k navázání důvěryhodného vztahu, jiní to vnímají jako jediné možné řešení, hlavně pokud doprovázející organizace sídlí ve vzdáleném městě.

Další zjištěné informace odkazují na odpovědi z předchozích otázek. Poukazují na význam uzavírání dohod a existenci doprovázejících organizací, vyzdvihují přínosy podpůrných služeb pro pěstounské rodiny.

Shrnutí: Novela přinesla sociálním pracovníkům větší administrativní zátěž. Na menších úřadech je běžnou praxí kumulace výkonu SPOD a činnosti doprovázející organizace v rámci městského úřadu. Všechny organizace potvrzují, že každá rodina má svého klíčového pracovníka. Tuto povinnost jim ukládá zákon. V případě, že jejich spolupráce nefunguje dobře, je možné požádat o změnu. Dotazovaní se také shodují na tom, že novela přispěla ke zvýšení odolnosti pěstounů. Pomáhá jim zejména možnost využívat podpůrné služby. Větší otevřenost a ochotu ke spolupráci respondenti buď nedokážou posoudit nebo se domnívají, že je to dáno jinými faktory, než jsou dopady novely zákona o SPOD.

Komentář autorky k informacím získaným z odpovědi na otázku č. 11:

V praxi se sociální pracovníci museli naučit pracovat s novými možnostmi a nástroji, rozšířil se okruh organizací, které pěstounům pomáhají a podporují je. V řadě rodin tyto změny přispěly ke zvýšení kvality poskytované péče. Všechny pěstounské rodiny mají svého klíčového pracovníka. Možnost přístupu k podpůrným službám vedla ke zvýšení odolnosti pěstounů. Přispělo k tomu i vzájemné setkávání a podpora pěstounů mezi sebou. Míra otevřenosti a ochoty ke spolupráci se určuje těžko a respondenti případné změny nedávají do souvislosti s novelou zákona.

11. Shrnutí a komentáře k výsledkům výzkumného šetření

Provedené výzkumné šetření přineslo celou řadu zajímavých zjištění. Je důležité zamyslet se nad významem a směřováním pěstounské péče jako formy náhradní rodinné péče. Legislativní vymezení i profesní vzdělávání sociálních pracovníků je primárně zaměřeno na pěstounskou péči poskytovanou cizí, zprostředkovanou osobou. Naopak v praxi se potvrzuje skutečnost, že většina pěstounské péče je vykonávána příbuznými dítěte, z toho převážnou část tvoří prarodiče dětí. Pracovníci státní i neziskové sféry se shodují na tom, že systém posuzování vhodnosti příbuzných k výkonu pěstounské péče je nedostatečný a je nezbytné zavést změny, zejména v možnosti absolvovat odbornou přípravu a povinnosti podstoupit psychologické vyšetření. Při dlouhodobé péči příbuzných se ukazuje, že absence těchto úkonů může nepříznivě ovlivnit průběh pěstounské péče a vést k umístění dítěte do nevyhovujícího výchovného prostředí. Z toho důvodu požadují někteří z dotazovaných, aby děti byly k příbuzným svěřovány jen krátkodobě. Je důležité vyřešit otázku, zda je vůbec vhodné děti svěřovat do tohoto typu náhradní rodinné péče. S ohledem na příbuzenský vztah je možné svěřit dítě i do péče jiné osoby, což se také v řadě případů děje. Oslovení respondenti však argumentují tím, že příbuzní pečující o dítě v tomto případě nemohou čerpat finanční podporu a odměnu od státu a využívat podpůrných služeb v rámci dohody o výkonu pěstounské péče. Podívejme se na situaci z pohledu dítěte, o které se jedná především. Možnost vyrůstat v širší biologické rodině, mít přirozené a vrozené vztahy, znát historii rodiny a mít možnost kontaktu s biologickými rodiči mluví jednoznačně pro svěřování dítěte do pěstounské péče k příbuzným. Na druhou stranu se však ukazuje, že značná část těchto rodin uvedené předpoklady nenaplnuje a není schopna dítěti zajistit takové výchovné prostředí, které potřebuje. Požadované prostředí může dítě najít u klasických pěstounů, kteří jsou vyškolení, mají objektivní pohled na situaci dítěte, a hlavně jsou připraveni přijmout dítě takové, jaké je. Děti přicházející do pěstounské péče si prožili náročné životní situace a je nezbytné přijmout je i s jejich minulostí. Současný systém pěstounské péče se však musí vyrovnat s nedostatkem klasických pěstounů a hledá jiné alternativy pro umístění dítěte a nachází je v možnosti svěřit dítěte do pěstounské péče příbuzných. Toto rozhodnutí je při hodnocení situace dítěte považováno za vhodnější než umístění dítěte do ústavní výchovy. Přikláníme se k názoru, že z perspektivy dítěte je důležité, aby zvolené řešení bylo v souladu s jeho zájmy a potřebami a forma péče je až druhotnou záležitostí.

Další oblast zkoumání byla věnována sociální práci s příbuzenskými pěstounskými rodinami. Mezi činnostmi sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací z neziskové sféry nebyly zjištěny významné rozdíly ve využívání metod sociální práce s rodinou. Rozdílnost vyplývala spíše z možností, které jednotlivé organizace mají a jaké služby jsou schopny pěstounům zajistit. Všichni oslovení pracovníci využívají rozhovor jako základní metodu, která jim umožňuje navázání vztahu s klientem a je zdrojem informací o jeho osobě a životní situaci. S dalšími metodami mají různé zkušenosti, shodují se na přínosu doprovázení a možnosti využívat všechny podpůrné služby, které jsou dostupné. Zavádění nových metod jako jsou případové či rodinné konference je vnímáno jako přínosné a dobré pro zlepšení práce s touto cílovou skupinou. V možnosti využívat potřebné služby jsou však výrazné rozdíly mezi městem Olomoucí a vzdálenějšími lokalitami regionu, zejména venkovskými oblastmi. V Olomouci je nabídka doprovázející organizací pestrá a je zde k dispozici síť služeb pro pěstounské rodiny. V ostatních městech a částech sledovaného regionu je nedostupnost doprovázející organizace řešena prostřednictvím městského úřadu, který uzavírá dohodu s pěstouny a stává se tak doprovázející organizací. Za podpůrnými službami však pěstouni musí stejně dojíždět. Sociální pracovník se ocitá v situaci, kdy současně vykonává kontrolní činnost jako pracovník OSPOD a podpůrnou činnost jako pracovník doprovázející organizace, která má s pěstounem uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče. Konflikt rolí je sociálními pracovníky vnímán jako zatěžující. Nabízí se otázka, zde tato praxe může ovlivnit průběh výkonu pěstounské péče. Respondenti upozorňují, že pěstouni mohou být více uzavření a je těžší navázat s nimi vztah založený na důvěře. Domníváme se, že tento způsob spolupráce mezi pěstounem, doprovázející organizací a výkonem sociálně-právní ochrany dětí může být pro rodinu vhodnějším řešením než uzavření smlouvy s doprovázející organizací, která funguje pouze krátkou dobu a nemá k dispozici pracovníky s potřebnou pracovní zkušeností. Kvalita služeb doprovázejících organizací však nebyla v rámci výzkumného šetření zjišťována. Významným faktorem, který ovlivňuje průběh pěstounské péče jsou i osobnostní a profesní předpoklady každého sociálního pracovníka, které rovněž nebyly tématem výzkumného šetření.

Hovoříme-li o novele zákona o sociálně-právní ochrany dětí z roku 2013, je na místě otázka, zda a jakým způsobem ovlivnila příbuzenskou pěstounskou péči. Z pohledu oslovených pracovníků je vnímána jako zásadní a přínosná, zejména tím, že umožňuje uzavírání dohod a čerpání podpůrných služeb pěstounským rodinám. Je otázkou, zda byla primárně cílena i na příbuzenskou pěstounskou péči, nebo měla spíše podpořit klasické pěstounství. Legislativní procesy vnímáme jako významné hybatele dění, které formují podobu pěstounské péče v České

republice. Příbuzní pečující o děti vždy budou součástí systému náhradní péče. Je otázkou, do jaké míry budou reprezentovat formu pěstounské péče.

V průběhu dotazování jsme se museli vypořádat s nedostatky v souvislosti s nepřesně zvolenými otázkami. I přes pečlivou přípravu a volbu otázek i jejich pořadí jsme se nevyhnuli nepochopení otázky ze strany respondenta, jednu z otázek jsme museli doplnit o výčet možností. Poslední otázka týkající se popisu realizace praxe novely nepřinesla nová zjištění a byla spíše souhrnem dříve vyslovených skutečností. Doplnující otázky k ní byly přínosným rozšířením tématu, vyjma dotazu, zda mají všichni pěstouni klíčového pracovníka. Neuvědomili jsme si, že tato povinnost je definována zákonem, a tudíž je bezpředmětná. Strukturu a rozsah otázek však hodnotíme jako dostatečný a v souladu se stanoveným tématem diplomové práce.

Zjištěné skutečnosti ukazují, jaké přínosy a úskalí s sebou nese příbuzenská pěstounská péče v olomouckém regionu. Jsou obrazem skutečnosti, jak ji vidí a vnímají odborníci, kteří s příbuzenskými pěstounskými rodinami pracují každý den. Mají dobré zkušenosti s rodinami, kde dítě vyrostlo v láskyplném prostředí, přestože jeho biologičtí rodiče selhali. Ale zažívají i situace, kdy umístění dítěte k příbuzným nenaplnuje plně potřeby dítěte a náhradní rodinná péče selhává. Setkali jsme se s velkou ochotou pomáhat pěstounským rodinám a podporovat je, zejména zajištěním všech dostupných služeb. Výsledkem bývá často zlepšení situace dítěte v rodině i samotné péče pěstounů. Je důležité brát názory a připomínky těchto lidí vážně a věnovat jim pozornost.

V porovnání s výsledky jiných výzkumů prováděných v českém prostředí je možné najít oblasti, ve kterých nacházíme shodné výstupy. Matoušek a Pazlarová (2016, s.156) ve výsledcích výzkumu vyjadřují podporu k umístění dítěte do péče příbuzných a uvádí: „*At' už se formálně jedná o svěření do péče nebo pěstounskou péči, klíčové je, když dítě z nového uspořádání těží výhody spojené s umístěním u příbuzných.*“ (Matoušek, Pazlarová, 2016, s.156) Současně však upozorňují na rizika spojená s automatickým svěřováním dětí k příbuzným, které může být v rozporu s jejich zájmy. Uvedená praxe může vést k situacím, kdy jsou děti svěřovány osobám, které nesplňují podmínky. Zaujala nás také diplomová práce absolventky Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci, Mgr. Šerfnové. Ve svém výzkumu se rovněž věnuje tématu příbuzenské pěstounské péče, a to ve zlínském regionu. Výzkum vedený

s odlišnou cílovou skupinou respondentů přináší podobný výčet přínosů a úskalí, která s sebou přináší příbuzenská pěstounská péče, jako naše výzkumné šetření.

Zjištěné výsledky mohou využít zástupci jednotlivých neziskových organizací a sociální pracovníci OSPOD při své práci. S ohledem na zaměření na olomoucký region mohou být výsledky šetření přínosné i pro pracovníky Krajského úřadu. Olomoucký kraj je součástí projektu MPSV Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí a jedna z aktivit projektu je věnována náhradní rodinné péči, včetně péče příbuzenské. Výsledky šetření mohou tedy posloužit jako jeden ze zdrojů pro činnost této klíčové aktivity.

Závěr

V diplomové práci jsem podrobně pojednala o problematice příbuzenské pěstounské péče v České republice. Vycházela jsem z rozmanitých zdrojů, využila jsem odbornou literaturu, články v odborných časopisech, metodiky, zákony a další legislativní předpisy, sborníky z konferencí, brožury vydávané neziskovými organizacemi nebo nadačními fondy a také internetové zdroje. Popsala jsem systém náhradní rodinné péče v České republice zahrnující její historický vývoj a popis forem, zmínila jsem právní předpisy, které souvisí s výkonem pěstounské péče. Pozornost jsem zaměřila, v souladu s vybraným tématem, na pěstounskou péči a procesy, které s ní souvisí. Věnovala jsem se možným přínosům i problematickým oblastem příbuzenské pěstounské péče. V další části jsem se pak zaměřila na možnosti sociální práce s touto cílovou skupinou a zmínila jsem i další možnosti služeb pro rodiny s dětmi v tíživé životní situaci. Výčet teoretických poznatků jsem zakončila popisem organizací, které se věnují oblasti náhradní rodinné péče ze státní i nestátní sféry, konkrétně jsem popsala činnost některých neziskových organizací v olomouckém regionu.

Zjištěné informace jsem využila při výzkumném šetření, které jsem směřovala na převážně sociální pracovníky ze státní i nestátní sféry, kteří pracují s příbuzenskými pěstounskými rodinami. Zaměřila jsem se na oblast olomouckého regionu, ze kterého pocházím a pracuji v něm. Zvolila jsem kvalitativní možnost výzkumného šetření, které jsem realizovala metodou polostrukturovaného rozhovoru. Umožnilo mi to získat široké spektrum informací a prostor pro to jít do větší hloubky zkoumání. Získané informace jsem vyhodnotila v rámci jednotlivých otázek.

V samostatné kapitole jsem shrnula výsledky výzkumného šetření, porovнала s formulovaným výzkumným problémem a otevřela jsem prostor pro možné další zkoumání v této oblasti. Vlastní výzkumné šetření jsem kriticky zhodnotila a uvedla jsem jeho možná slabá místa. Stručně jsem také porovнала výsledky zkoumání s jinými provedenými výzkumy. Dospěla jsem k podobným výsledkům.

Stanoveného cíle se mi podařilo dosáhnout. Popsala jsem přínosy i úskalí příbuzenské pěstounské péče a potvrdila je následným výzkumným šetřením. Ukazuje se, že při hodnocení situace dítěte není možné vycházet z pouhého faktu příbuzenského vztahu, který má být zárukou vhodného výchovného prostředí pro dítě. Tato víra musí být podložena fakty, které ji potvrdí, a to ještě předtím, než je dítě svěřeno do pěstounské péče.

Výsledky výzkumného šetření jsou pohledem odborníků, kteří s příbuzenskými pěstounskými rodinami pracují každý den a jejich názory jsou podloženy mnohdy letitou praxí

a životní zkušeností. Mohou posloužit jako zdroj informací pro pracovníky neziskových organizací a sociální pracovníky OSPOD, pro zástupce Krajského úřadu Olomouckého kraje, ale také pro klíčovou aktivitu projektu MPSV, která se zaměřuje na oblast náhradní rodinné péče.

Zvolené téma je v současnosti aktuální a je předmětem zájmu odborné veřejnosti. Je to posun správným směrem. Pěstounská péče prochází významnými změnami a příbuzní dětí v ní vždy budou hrát nějakou roli. Největší díl pozornosti by však měl zůstat na dítěti a jeho potřebách. Při hodnocení situace dítěte je třeba důsledně hledat nejlepší variantu pro dítě. Na závěr uvádím myšlenku, která zazněla v rámci provedených rozhovorů a dle mého názoru nejlépe vystihuje to podstatné: *„přednost musí mít řešení, které je v zájmu dítěte a jeho forma není důležitá.“*

Literatura

1. Autorský kolektiv: Rozum a cit, z.s. (2014). *Sborník praxe novely o sociálně-právní ochraně dětí – s rozumem a citem*. Říčany: Rozum a cit, z.s.
2. Bubleová, V., Frantíková, J., Vyskočil, F., Vávrová, A., Pokorná, P. (2014). *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek.
3. Dobrá rodina. *Co děláme*. [online] Dostupné z 11.2.2017 <http://www.dobrarodina.cz/co-delame>
4. epravo.cz *Zařízení sociálně-právní ochrany*. [online] Dostupné z 29.6.2017 <https://www.epravo.cz/top/clanky/zarizeni-socialne-pravni-ochrany-15588.html>
5. Fernandez, E., Barth, R. (2010). *How does foster care work? International evidence of outcomes*. London: Jessica Kingsley Publishers
6. Gabriel, Z., Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, a.s.
7. Goodyer, A. (2011). *Child-centered foster care: a rights-based model for practice*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
8. Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
9. Holá, L. (2003). *Mediace. Způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Portál.
10. ISIS Olomouc. *Historie ISIS*. [online] Dostupné z 22.6.2016 <http://isis-olomouc.cz/o-nas/historie-isis/>
11. ISIS Olomouc. *Základní informace*. [online] Dostupné z 22.6.2016 <http://isis-olomouc.cz/o-nas/zakladni-informace/>
12. Kelly, G., Gillian, R. (2002). *Issues in foster care: policy practice and research*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
13. Kolektiv autorů. (2015). *Sborník příspěvků k aktuálním tématům náhradní rodinné péče*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné na <http://www.knihovnanrp.cz/cz/publikace/191/>
14. Kolektiv autorů Občanské sdružení Rozum a cit, Pemová, T., Ptáček, R. (2011). *Manuál k případovým konferencím*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>
15. Listina základních práv a svobod. [online] Dostupné z 25.2.2016 <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

16. Maltézská pomoc. *O nás.* [online] Dostupné z 8.10.2016 <http://www.maltezskapomoc.cz/co-delame#siteNav>
17. Matějček, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny.* Praha: Portál.
18. Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., Benešová, L. (2002). *Osvojení a pěstounská péče.* Praha: Portál.
19. Matoušek, O., Pazlarová, H. a kol. (2014). *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese.* Praha: Portál.
20. Matoušek, O., Pazlarová, H. (2016). *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků.* Praha: Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum.
21. Metodika rodinných konferencí. Dostupné na [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/RK/Methodika-RK\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/RK/Methodika-RK(1).pdf)
22. Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2013). *Dávky pěstounské péče 2013.* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
23. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu.* Praha: Grada Publishing, a.s.
24. Mošťková, Š. (2016). Příbuzenská pěstounská péče vykonávaná prarodiči. In: *PHD EXISTENCE 2016.* Česko-slovenská psychologická konference nejen pro doktorandy a o doktorandech. Olomouc: Portál, 321 s. ISBN 978-80-244-4963-0
25. Mošťovská, Š., Sobotková, I. (2016). Příbuzenská pěstounská péče: Když dítě vychovávají prarodiče. Dostupné na http://e-psycholog.eu/pdf/mostkova_sobotkova.pdf
26. Nadační fond J&T. (2014). *Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte. Metodická příručka.* Praha: Nadační fond J&T. Dostupné na <http://www.knihovnanrp.cz/cz/publikace/126/>
27. Nadační fond J&T. (2015). *Praktický průvodce doprovázením pěstounské péče.* Praha: Nadační fond J&T. Dostupné na <http://www.knihovnanrp.cz/cz/publikace/153/>
28. Nadační fond J&T. (nedatováno). *Právní a finanční aspekty doprovázení pěstounských rodin.* Nadační fond J&T. Dostupné na <http://valika.cz/wp-content/uploads/2014/05/pravni-a-financi-aspekty-doprovazeni.pdf>
29. Náruč dětem. *Kdo jsme.* [online] Dostupné z 11.2.2017 <http://www.narucdetem.cz/kdo-jsme/vice-o-naruci-detem>

30. Novotný, P., Ivičičová, J., Syrůčková, I., Vondráčková P. (2014). *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. Praha: GRADA Publishing, a.s.
31. Nožířová, J. (2012). *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde, a.s.
32. Občanský zákoník. Zákon č.89/2012 Sb. v účinném znění ke dni 1.1.2014
33. Pemová,T., Ptáček, R. (2012). *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada Publishing, a.s.
34. Právo na dětství. *Pěstounství je profese*. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/23252/Pestounstvi_profese_archiv.pdf
35. Ptáček, R., Kuželová, H., Čeledová, L. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
36. Semerádová,M., Zachařová,B.,Černá R. a kol.(2011). *Metodika doprovázení –podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*. Chrudim: Amalthea o.s. Dostupné na <http://www.knihovnanrp.cz/cz/publikace/12/>
37. Sinclair, I. (2005). *Fostering now: messages from research*. London: Jessica Kingsley Publishers
38. Slovník sociálního zabezpečení. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc*. [online] Dostupné z 29.6.2017 <http://slovník.mpsv.cz/zarizeni-pro-deti-vyzadujici-okamzitou-pomoc-zdvop.html>
39. Sobotková, I., Očenášková, V. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs.zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.
40. SOS Dětské vesničky. *Historie SOS dětských vesniček*. [online] Dostupné z 24.2.2016 <http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/historie/>
41. Středisko sociální prevence Olomouc. *Dohody o výkonu pěstounské péče*. [online] Dostupné z 11.2.2017 <http://ssp-ol.cz/socialne-pravni-ochrana-deti/dohody-o-vykonu-pestounske-pece/>
42. Škoviera, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.
43. Triada, Poradenské centrum. *O nás*. [online] Dostupné z 11.2.2017 <http://www.triada-centrum.cz/organizace/o-nas>
44. Ústavní zákon č.2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č.162/1998 Sb., Listina základních práv a svobod.
45. Uhlířová, V. (2015). *Kontakt dítěte žijícího v NRP s biologickou rodinou. Vybrané otázky*. Sociální práce, č. 2 (příloha)

46. Virtuální knihovna NRP. *Individuální plán ochrany dítěte*. [online] Dostupné z 11.3.2017 <http://www.knihovnanrp.cz/cz/nahradni-rodinna-pece/dite-v-nrp/individualni-plan-ochrany-ditete/>
47. Vlčková H. a kol. (2015). *Metodika pro asistovaný kontakt dítěte s biologickou rodinou*. Rozum a cit z.s. Dostupné na [http://rozumacit.org/zs/file_prirucky_a_publicace/Metodika_AK-Rozum_a_Cit\(2015\).pdf](http://rozumacit.org/zs/file_prirucky_a_publicace/Metodika_AK-Rozum_a_Cit(2015).pdf)
48. Vyhláška, č.473/2012, o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, v účinném znění ke dni 1.1.2013
49. Vyskočil, F. (2014). *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek. [online]. Dostupné z http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Projekty/Pravni_uprava_NRP_v_CR_2014.pdf
50. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších právních předpisů

Přílohy

Příloha č. 1: Otázky k rozhovoru s respondenty výzkumného šetření

Otázky vycházely z obsahu teoretické části diplomové práce a jsou v souladu s definovaným cílem její empirické části. Jejich pořadí jsme určili tak, aby na sebe tematicky navazovaly. Některé otázky obsahují doplňující dotazy nebo jsou rozšířené o výčet možností. Důvodem rozšíření otázky byla snaha tazatele zmapovat téma v celé jeho významové šíři.

1. Jak dlouho pracujete v oblasti náhradní rodinné péče?
Méně než rok   1-5   6-15   16-25   déle než 25
2. Jaký podíl tvoří příbuzenská pěstounská péče z celkového počtu pěstounských rodin ve vaší evidenci?
3. Považujete dosavadní způsob prověřování příbuzných pěstounů za dostatečný?
Pokud ne, co se vám nelíbí a jaké navrhuje změny?
4. Co si myslíte o praxi (situaci), kdy jsou upřednostňováni pěstouni z řad příbuzných dětí, i když nesplňují podmínky vyžadované po profesionálních pěstounech? Měli by příbuzní absolvovat odbornou přípravu stejně jako profesionální pěstouni?
5. Jaké výhody, podle vaší zkušenosti, přináší příbuzenská pěstounská péče dítěti?
6. S jakými problémy v příbuzenských pěstounských rodinách jste se setkali?
7. Potýká se pěstounská péče vykonávaná příbuznými ve vašem obvodu s vysokou mírou neúspěšnosti?
Jakým způsobem se snažíte problémům předcházet nebo případná rizika eliminovat?
8. Nastala ve vaší praxi taková situace, kdy jste příbuzenskou pěstounskou péče považovali za natolik problematickou, že jste raději uvažovali o jiné formě péče? Jaká to byla situace?
9. Jaké metody sociální práce s těmito rodinami využíváte?
A které z nich považujete za efektivní? Z jakého důvodu?
10. Byla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí přínosná pro příbuzenskou pěstounskou péči? Kterou ze změn byste označil/a za nejvýznamnější?
11. Jak vypadá ve vaší praxi realizace novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí?
Mají všichni pěstouni klíčového pracovníka?
Zvýšila se podle vás odolnost pěstounských rodin k řešení problémů?

Setkali jste se s větší otevřeností a ochotou spolupracovat s vámi ze strany příbuzných pěstounů?

12. Do jaké věkové kategorie se řadíte?

Do 25let   26-40   41-50   51 a více

13. Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

středoškolské s maturitou - vyšší odborné - vysokoškolské bakalářské - vysokoškolské magisterské - jiné

14. Jaký obor jste vystudoval/a?

Sociální práce   Sociální pedagogika   Sociálně právní obor   jiný obor

15. Jak velký je obvod, ve kterém pracujete podle počtu obyvatel

Do 5 tis.   5-20 tis.   20-50 tis.   50-100 tis.   100-300 tis.   300-500 tis.
Více než 500tis.

Seznam grafů

Graf č. 1: Počet respondentů výzkumného šetření

Graf č. 2: Věk respondentů výzkumného šetření

Graf č. 3: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů výzkumného šetření

Graf č. 4: Obor vzdělání respondentů výzkumného šetření

Graf č. 5: Velikost obvodu organizace

Graf č. 6: Pracovní zkušenost respondentů výzkumného šetření

Seznam příloh

Příloha č. 1: Otázky k rozhovoru s respondenty výzkumného šetření

Anotace diplomové práce

Tématem diplomové práce je příbuzenská pěstounská péče jako forma náhradní rodinné péče. Cílem diplomové práce je popsat specifika příbuzenské pěstounské péče, její postavení v systému náhradní rodinné péče a zjistit její přínosy a úskalí z pohledu pracovníků, kteří s nimi pracují. Teoretická část se věnuje systému náhradní rodinné péče, pozornost je věnována tématu pěstounství a všemu co s ním souvisí. Zaměřuje se také na sociální práci s pěstounskými rodinami. Obsahuje popis organizací, které působí v olomouckém regionu. Empirická část obsahuje popis výzkumného šetření, které probíhalo formou polostrukturovaného rozhovoru s pracovníky, kteří pracují s těmito rodinami. Výsledky byly shrnuty a okomentovány v samostatné kapitole. Závěr je věnován souhrnu zjištěných informací a zhodnocení diplomové práce.

The topic of this dissertation is kinship foster care as a form of alternative family care. The aim of the dissertation is to describe the specifics of kinship foster care, its position in the system of alternative family care, and to find out its benefits and difficulties from the point of view of the people who work with them. The theoretical part deals with the system of alternative family care, an attention is paid to the topic of foster care and everything related to it. It also focuses on social work with foster families. It contains a description of organizations operating in the Olomouc region. The empirical part contains a description of the research realization, which took place in the form of semi-structured interviews with workers engaging with these families. The results were summarized and commented in a separate chapter. The conclusion is devoted to the summary of the information and the evaluation of this dissertation.

klíčová slova: náhradní rodinná péče, pěstounská péče, příbuzenská pěstounská péče

key words: alternative family care, foster care, kinship foster care